

**Міністерство освіти і науки України
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
Факультет менеджменту і маркетингу
Кафедра менеджменту, публічного управління та адміністрування**

**ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ
В ЕКЗАМЕНАЦІЙНІЙ КОМІСІЇ:**

**Завідувачка кафедри,
д.н.держ.упр., проф.
_____Наталія БОНДАРЧУК
«_____» грудня 2024 р.**

**КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему: УПРАВЛІННЯ СТАЛИМ РОЗВИТКОМ
СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА**

**Освітньо-професійна програма «Менеджмент»
Спеціальність 073 «Менеджмент»
Ступінь вищої освіти: Магістр**

Здобувачка

Дарина ШУЛЯК

**Науковий керівник,
к.е.н., доцент**

Валерій ГАРКАВИЙ

Дніпро – 2024

ДНІПРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНО-ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет: Менеджменту і маркетингу

Кафедра: Менеджменту, публічного управління та адміністрування

Освітньо-професійна програма: «Менеджмент»

Спеціальність: 073 «Менеджмент»

З А Т В Е Р Д Ж У Ю

Зав. кафедри _____

« _____ » _____ 2023 р.

ЗАВДАННЯ

на підготовку кваліфікаційної роботи

ШУЛЯК ДАРИНА ОЛЕКСАНДРІВНА

(прізвище, ім'я, по батькові)

1. Тема роботи: Управління сталим розвитком сільськогосподарського підприємства

Науковий керівник: Гаркавий Валерій Васильович, к.е.н., доцент

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом по ДДАЕУ від « _____ » _____ 2024 року № _____

2. Термін подання здобувачем роботи: 5 грудня 2024 р.

3. Вихідні дані до роботи: звітність ФГ «КОВАЛЬЧУК» за період 2019-2023 роки, статистичні дані, публікації по темі досліджень.

4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які потрібно розробити):

- вивчити ключові аспекти досягнення сталого розвитку в сучасних умовах;
- визначити рівень виробничого потенціалу ФГ «КОВАЛЬЧУК»;
- запропонувати кроки по впровадженню стратегії сталого розвитку ФГ «КОВАЛЬЧУК».

5. Перелік графічного матеріалу (з точним зазначенням обов'язкових креслень)

Рисунок 1. Ключові напрямки для досягнення сталого розвитку.

Рисунок 2. Можливий вклад кожної особистості в досягнення сталого розвитку.

Рисунок 3. Роль держави і бізнесу у підтриманні сталого розвитку.

Таблиця 1. Динаміка розмірів угодь ФГ «КОВАЛЬЧУК», га.

Таблиця 2. Зміна питої ваги посівів культур в структурі посівів господарства.

Таблиця 3. Наявність та ефективність використання основних і оборотних засобів ФГ «КОВАЛЬЧУК», тис. грн.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв

7. Дата видачі завдання _____

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Термін виконання етапів роботи	Примітка
1	Вибір теми і об'єкта дослідження, розробка завдання і графіка робіт	Жовтень 2023	
2	Вибір і опрацювання літературних джерел. Теоретичний розділ роботи	Листопад 2023 - квітень 2024	
3	Аналіз виробничо-економічної діяльності підприємства та написання аналітичного розділу роботи	Травень-вересень 2024	
4	Розрахунок та написання третього розділу	Жовтень-листопад 2024	
5	Написання висновків та пропозицій	Листопад 2024	
6	Підготовка доповіді та ілюстративного матеріалу до захисту роботи	Грудень 2024	

Здобувачка

Дарина ШУЛЯК

Науковий керівник,
К.е.н., доцент _____

Валерій ГАРКАВИЙ

РЕФЕРАТ

Тема: Управління сталим розвитком сільськогосподарського підприємства

Кваліфікаційна робота містить: 91 с., 15 рис., 8 табл., 2 додатки, 54 літературних джерела.

Об'єктом дослідження є управління сталим розвитком сільськогосподарського підприємства.

Предметом дослідження є множина теоретичних підходів та практичних досліджень до управління сталим розвитком фермерського господарства «КОВАЛЬЧУК».

Метою кваліфікаційної роботи є вивчити стан та ефективність управління ФГ «КОВАЛЬЧУК», та запропонувати ефективні заходи по переходу цього сільськогосподарського підприємства на засади сталого розвитку.

Методи дослідження: кореляційно-регресійний; монографічний; аналізу і синтезу; розрахунково-конструктивний, статистичний. Для обробки інформації також використовувувалась програма Microsoft Excel.

Охарактеризовані особливості раціонального використання природних ресурсів.

Досліджені інституційно-правові основи політики сталого розвитку.

Проаналізовано сталий розвиток сільського господарства, його проблеми та перспективи.

Проведено оцінку умов діяльності фермерського господарства.

Оцінено результати застосування ФГ «КОВАЛЬЧУК» виробничих ресурсів.

Визначено фінансові результати господарської діяльності ФГ «КОВАЛЬЧУК».

Результати впроваджені в діяльність фермерського господарства «КОВАЛЬЧУК» Дніпровського району.

КЛЮЧОВІ СЛОВА

Економічне зростання, ферма, стратегія, сталий розвиток, управління, стабільна діяльність, економічна ефективність, соціальна значущість, економічний, екологічний розвиток.

KEYWORDS

Economic growth, farm, strategy, sustainable development, management, stable activity, economic efficiency, social significance, economic, environmental development.

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ	8
1.1. Особливості раціонального використання природних ресурсів	8
1.2. Інституційно-правові основи політики сталого розвитку	16
1.3. Сталий розвиток сільського господарства: проблеми та перспективи	23
Висновки до розділу 1	32
РОЗДІЛ 2. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФГ «КОВАЛЬЧУК»	34
2.1. Оцінка умов діяльності фермерського господарства	34
2.2. Результати застосування ФГ «КОВАЛЬЧУК» виробничих ресурсів	43
2.3. Фінансові результати господарської діяльності ФГ «КОВАЛЬЧУК»	50
Висновки до розділу 2	57
РОЗДІЛ 3. КРОКИ ПО ВПРОВАДЖЕННЮ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФГ «КОВАЛЬЧУК»	59
3.1. Ефективні організація і управління як обов’язкова умова сталого розвитку	59
3.2. Ринкові інструменти політики сталого розвитку	67
3.3. Впровадження стратегії сталого розвитку ФГ «КОВАЛЬЧУК»	72
Висновки до розділу 3	79
ВИСНОВКИ	81
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	85
ДОДАТКИ	91

ВСТУП

Актуальність дослідження. Концепція сталого розвитку передбачає забезпечення потреб сучасного покоління без компромісів щодо можливості майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби. У контексті сучасних глобальних викликів, зокрема змін клімату, обмеженості природних ресурсів та зростаючих соціальних нерівностей, досягнення цілей сталого розвитку стає нагальною потребою. Ефективність операційного функціонування організацій значною мірою визначається якістю управління їхньою стратегією сталого розвитку. Термін "сталий розвиток" адаптовано в українській мові як офіційний еквівалент англійського sustainable development, що в буквальному перекладі означає "життєздатний" або "довгостроковий розвиток", а в контексті ширшого розуміння може тлумачитися як "самодостатній розвиток". Стратегії сталого розвитку пропонують альтернативу традиційній парадигмі економічного зростання, що спирається на складні економічні моделі й часто ігнорує екологічні ризики, особливо в країнах, що розвиваються.

Поняття екорозвитку, запропоноване Морісом Стронгом під час Стокгольмської конференції ООН з питань навколишнього середовища у 1972 році, є близьким до концепції сталого розвитку. Екорозвиток визначається як соціально-економічний розвиток, що враховує ефекти на природне середовище, включаючи деградацію середовищ існування і природних екосистем, та ставить метою насамперед гармонізацію впливу людської діяльності на природу, а не лише покращення добробуту суспільства. 1980 рік ознаменувався публікацією Всесвітньої стратегії охорони природи, розробленої Міжнародним союзом охорони природи, що стала основою для сучасної концепції сталого розвитку. У цій стратегії наголошувалося на важливості перегляду ставлення людства до навколишнього середовища через формування нової екологічної етики. Вона закликала до гармонійного співіснування з природою задля забезпечення не лише благополуччя, але й виживання людства. Поширення термінології сталого розвитку значно активізувалося після 1987 року, коли Комісія ООН

під керівництвом Гру Харлем Брундтланд опублікувала звіт Наше спільне майбутнє, у якому було представлено систематизоване бачення цього поняття.

Ступінь розробки наукової проблеми. Українські вчені і практики активно цікавляться тематикою впровадження в українському суспільстві засад сталого розвитку. Утому числі наступні: Боголюбов В.М., Клименко М.О., Мельник Л.Г., Ракоїд О.О., Фомічов М.В., Гринчук Ю.С., Шемігон О.І., Биба В.А., Курман Т.В., Ващенко А.О., Плотнікова М.Ф., Васильєв М.Л., Яценко В.О., Плотнікова М.Ф., Шемігон О.І., Кульчій І.М., Собкевич О.В., Шевченко А.В., Русан В.М., Жураковська Л.А., Удовіченко М.О., Вініченко І.І., Крючок С.І., Кононенко Ж.А. Добрунік Т.П. та цілий ряд інших.

Метою кваліфікаційної роботи є вивчити стан та ефективність управління ФГ «КОВАЛЬЧУК», та запропонувати ефективні заходи по переходу цього сільськогосподарського підприємства на засади сталого розвитку.

У відповідності до поставленої мети, в дипломній роботі були поставлені та вирішені наступні **завдання**:

- охарактеризувати особливості раціонального використання природних ресурсів;
- дослідити інституційно-правові основи політики сталого розвитку;
- проаналізувати сталий розвиток сільського господарства, його проблеми та перспективи;
- провести оцінку умов діяльності фермерського господарства;
- оцінити результати застосування ФГ «КОВАЛЬЧУК» виробничих ресурсів;
- визначити фінансові результати господарської діяльності ФГ «КОВАЛЬЧУК»;
- обґрунтувати наявність ефективних організації і управління підприємством як обов'язкової умови його сталого розвитку;
- розглянути ринкові інструменти політики сталого розвитку;

- розробити пропозиції впровадження стратегії сталого розвитку ФГ «КОВАЛЬЧУК».

Об'єктом цього дослідження визначено систему управління сталим розвитком сільськогосподарського підприємства.

Предметом дослідження є сукупність теоретичних концепцій і практичних підходів до управління сталим розвитком фермерського господарства «КОВАЛЬЧУК».

Для досягнення цілей дослідження використано такі методи: кореляційно-регресійний аналіз, монографічний метод, методи аналізу та синтезу, розрахунково-конструктивний підхід, а також статистичний аналіз. Обробка інформації здійснювалася із застосуванням програмного забезпечення Microsoft Excel.

Наукова новизна результатів полягає у розробці практичних рекомендацій щодо впровадження та реалізації стратегії сталого розвитку для означеного підприємства. Основна інновація дослідження зумовлена недостатнім рівнем опрацювання даної проблематики як на регіональному рівні, так і на рівні окремого суб'єкта господарювання. Актуальність теми, її теоретична значущість і практична важливість стали визначальними чинниками для вибору напряму наукового дослідження.

Практичне значення. Результати впроваджені в діяльність фермерського господарства «КОВАЛЬЧУК» Дніпровського району.

Апробація результатів роботи. Результати і висновки кваліфікаційної роботи доповідались на міжнародному науковому симпозиумі “Wissenschaftliche Forschung unter modernen Bedingungen der Instabilität / Scientific research in modern conditions of instability '2024” (November, 2024, Karlsruhe, Germany.).

Кваліфікаційна робота складається із вступу, трьох розділів, висновків по розділах та загальних висновків, а також списку літератури. Обсяг роботи 91 сторінки. В роботі використано 8 таблиць, 15 рисунків і 2 додатки. Список джерел складається з 54 джерел.

РОЗДІЛ 1. КЛЮЧОВІ АСПЕКТИ ДОСЯГНЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

1.1. Особливості раціонального використання природних ресурсів

У 1990 році Міжнародний союз охорони природи, у співпраці з Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та Всесвітнім фондом природи (WWF), оприлюднили звіт під назвою 3 турботою про Землю. У цьому документі сталий розвиток було визначено як процес розвитку екосистем у межах їхньої природної спроможності, що забезпечує умови, необхідні для підтримання якості життя людини (Марушевський, 2008). Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку також трактує сталий розвиток як провадження діяльності в екологічно сприятливому, чистому та комфортному середовищі, здатному забезпечити добробут і тривале існування наступних поколінь. У ширшому контексті сталий розвиток можна описати як соціальні ініціативи, спрямовані на створення здорового світу (Building a Healthy World).

По суті, це означає розвиток суспільства без перевищення можливостей біосфери забезпечувати ресурсні й екологічні потреби. Розвиток у цьому контексті передбачає якісні зміни, тоді як зростання зосереджене на кількісному прирості. Засновником концепції інноваційної економічної теорії сталого розвитку вважається Герман Дейлі, колишній економіст Світового банку та провідний фахівець у галузі економічного аналізу екологічного забруднення. Дейлі тлумачить сталий розвиток як створення гармонійного, збалансованого та мирного світу. На шляху до досягнення глобальної цивілізаційної рівноваги, держави світу, регіони та субрегіони мають базуватися на науково вивіреному плануванні й враховувати всі аспекти захисту планети у своїх безперервних і інтенсивних процесах економічного розвитку. Причому це передбачає активне вирішення

таких проблем, як охорона довкілля, подолання бідності, уникнення експлуатації та дискримінації - і на індивідуальному, і на груповому рівні. До останніх можна віднести питання рівності за етнічними, расовими або гендерними ознаками [1].

Принципи системного підходу в екології. Коли було визначено поняття екосистеми та представлено уявлення про те, що природа функціонує як єдине ціле, теорія систем ще не була розроблена. Після обґрунтування системного підходу стає можливим дослідження структурно-функціональної організації екосистем. Основоположники системного підходу прийшли до висновку, що будь-яка система - це сукупність компонентів із заданими властивостями, що функціонують взаємопов'язано, об'єднаних в єдине ціле для досягнення певних дій і цілей. Система характеризується:

- Про її властивості не можна судити лише за властивостями її частин. Взаємодія між ними має вирішальне значення.

- Кожна система має певну структуру. Він не може складатися з абсолютно однакових елементів.

- Кожна система має своє зовнішнє середовище. Тому міцність зв'язків між елементами всередині системи більша, ніж з елементами зовнішнього середовища.

За характером зв'язку і за способом обміну речовин і енергії виділяють три типи систем:

- ізольовані - тут обмін неможливий.
- Закриті - можливий тільки обмін енергією.
- Відкритий - можливий обмін речовиною та енергією.

У природі існують тільки відкриті системи.

- Динамічні системи — це системи, в яких відбувається передача речовин, енергії та інформації між їх внутрішніми елементами та елементами середовища. Кожна жива система є відкритою динамічною системою.

- Переважання внутрішніх взаємодій у динамічній системі над зовнішніми визначає стійкість системи, її здатність до самовідновлення та самопідтримки.

- Дія системи в часі називається поведінкою системи. Зміна поведінки під впливом зовнішніх умов називається реакцією системи, а більш стійкі зміни в результаті реакції – адаптацією

- Залежно від кількості зв'язків між елементами системи розрізняють 3 типи систем. Розрізняють прості (до 1000 зв'язків між елементами), складні (до 1 млн зв'язків між елементами) і дуже складні (більше 1 млн зв'язків). Існуючі біосистеми є дуже складними системами [2].

Системний підхід дає змогу встановити, наскільки екосистема здатна до самоорганізації та самовідновлення. Функціонування екосистем підкоряється ряду законів, основними з яких є закон Брауна та закони термодинаміки.

Закон Брауна - якщо рівноважна система піддається зовнішньому впливу, то в ній відбуваються такі зміни, щоб зменшити зовнішній вплив, середовища. На екосистемному рівні цей закон проявляється через здатність екосистем до саморегуляції.

Закони термодинаміки:

1) Енергія та матерія не можуть ні створюватися, ні вичерпатися, вони лише змінюють свою форму.

2) Перетворення енергії з однієї форми в іншу супроводжується втратами. Цей закон також відомий як закон ентропії (міра організації, а деякі фізики вважають, що ентропія є мірою здатності енергії системи виконувати роботу. Чим вища організація структур або процесів, тим ентропія -нижча і навпаки).

Найважливішою термодинамічною характеристикою екосистем є їх здатність створювати і підтримувати високий ступінь внутрішнього порядку, при цьому кожна система перебуває в рівновазі не тільки з зовнішнім

середовищем, а й із взаємозв'язком окремих її частин. Під екологічною рівновагою екосистеми розуміють стан рівноваги між її складовими елементами та процесами, що в ній відбуваються. Цей баланс між екосистемою та її оточенням підтримується механізмами саморегуляції, характерними для екосистеми [3].

На рисунку 1.1. показано ключові напрямки для досягнення сталого розвитку.

Рис. 1.1. Ключові напрямки для досягнення сталого розвитку [4]

Класифікація екосистем та екосистемних послуг. Залежно від навколишнього середовища екосистеми поділяють на водні та наземні. За вмістом солей водні екосистеми поділяють на солоні та прісноводні. Прісну

воду поділяють на струмки та річки, озера та болота. Солоність морів і океанів.

Наземні екосистеми поділяють на лісові, луки, пустелі, степи тощо. За походженням екосистеми поділяють на природні та штучні. Штучні поділяються на міські, промислові, сільськогосподарські та інші.

Екосистемні послуги - це умови та процеси, за допомогою яких природні екосистеми та організми, що їх утворюють, підтримують і наповнюють своє життя. Ці послуги зберігають біорізноманіття та виробляють екосистемні блага. Екосистемні товари та послуги - це переваги, які люди отримують прямо чи опосередковано від функцій екосистеми.

Екосистемні послуги поділяються на 4 групи:

А) Матеріальні послуги - стосуються продукції, отриманої з екосистем і безпосередньо використовуваної у виробництві або для особистого споживання людьми (усі блага, які надає нам природа).

Б) Регуляторні послуги - пов'язані зі здатністю екосистем регулювати важливі природні процеси та системи підтримки життя через біогеохімічні та біосферні цикли. Регулюючі послуги мають прямий або опосередкований вплив (очищення води, переробка відходів тощо).

В) Культурні послуги – нематеріальні вигоди, які люди отримують від екосистем у формі насолоди прекрасною природою.

Г) Підтримуючі послуги – створюють умови, необхідні для забезпечення всіх інших екосистем і послуг. Вони відрізняються від усіх інших послуг тим, що їхній вплив на людей є опосередкованим або дуже повільним (кругообіг поживних речовин, води, формування ґрунту) [5].

Суть екосистемного підходу. Це інструмент для досягнення сталого розвитку в трьох вимірах. Він представляє стратегію інтегрованого управління земельними, водними та біологічними ресурсами, гарантуючи їх захист і стале використання. Цей підхід включає чотири елементи:

- Захист природного капіталу;

- Довгостроковий захист екосистем і екологічних процесів;
- Збереження біорізноманіття та стале використання природних ресурсів;
- Визнання та захист традиційних екологічних знань, звичаїв і практики.

Поговоримо детальніше про енергетичні ресурси, тобто зробимо характеристику та класифікацію енергетичних ресурсів. Використання енергії людиною має 2 сторони:

- 1) Економічну – виражає необхідність подолання дефіциту невідновлюваних джерел енергії;
- 2) Екологічну – обмеження шкідливого впливу енергії на навколишнє середовище.

Світова енергетика. Баланс характеризується:

- Енергія, вироблена з вугілля та газу - понад 50% електроенергії, виробленої в ЄС;
- Атомна енергія - цей вид енергії забезпечує 6,5% світової енергії та 15,7% світової електроенергії;
- Виробництво енергії з відновлюваних джерел енергії – підтримується Європейським співтовариством [6].

Енергетичні ресурси поділяються на дві основні групи: невідновлювані та відновлювані.

Невідновлювані ресурси поділяються на дві групи: викопне паливо та ядерна енергія.

Викопне паливо: спалювання твердого викопного палива є найпоширенішим і найстарішим способом виробництва енергії. Кожен із процесів у цьому виробництві негативно впливає на навколишнє середовище. Під час процесу виділяються вуглекислий газ, діоксид сірки, діоксид азоту, пил і тверді частинки. Вуглекислий газ є основним винуватцем парникового ефекту, а сірка та діоксид азоту - сприяють утворенню кислотних дощів і

разом з пилом, що виділяється при цьому виробництві, погіршують якість повітря.

Атомна енергетика: нормальна робота атомної електростанції не становить серйозної загрози навколишньому середовищу. Проблеми виникають через зберігання та поводження з відпрацьованим ядерним паливом, а також через небезпеку аварій. Довгострокове зберігання ядерного палива є серйозною проблемою, для якої досі немає надійних технічних рішень. Побоювання посилюють також ризики та проблеми, які виникнуть після виведення АЕС з експлуатації [7].

Можливий вклад кожної особистості в досягнення сталого розвитку розкривається на рисунку 1.2.

ЗМІНИ В ПОБУТІ	ГРОМАДСЬКА АКТИВНІСТЬ	ОСВІТА ТА ІНФОРМУВАННЯ
• Економія енергії та води • Сортування сміття • Вибір екологічно чистих продуктів • Відмова від одноразових виробів	• Участь у громадських ініціативах • Підтримка екологічних організацій • Голосування за політиків, які підтримують сталий розвиток	• Поширення знань про сталий розвиток • Навчання дітей екологічній свідомості

Рис. 1.2. Можливий вклад кожної особистості в досягнення сталого розвитку [8]

Відновлювані ресурси: Сонце - сонячна енергія - сонячне світло може бути безпосередньо перетворено в електрику та живить фототеплові електростанції та сонячні панелі (колектори). Є 2 способи використання цієї енергії (тут і далі джерела 8, 9, 10):

1. Побудова сонячних котлів та отримання теплової енергії.

2. Використання сонячних панелей або колекторів, які безпосередньо перетворюють сонячну енергію в електрику. Це виробництво не забруднює навколишнє середовище, але негативний вплив такого підходу полягає в тому, що після закінчення використання сонячні панелі (колектори) перетворюються на відходи, що є серйозною екологічною проблемою.

Вода – гідроенергетика – приблизно 1/5 світової електроенергії виробляється гідроенергією. Текуча вода має енергію, яка перетворюється в механічну, а звідти в електричну. Гідроенергію найчастіше виробляють на дамбах. Недоліки: залежить від річної сезонної кількості опадів, будівництво гідроелектростанцій негативно впливає на навколишнє середовище.

Вітер - Енергія вітру - найшвидше зростаюче джерело енергії у світі. Це чиста та ефективна сучасна технологія. Одна велика вітрова турбіна може забезпечити електроенергією 1000 домогосподарств. Електрику виробляють генератори. Недолік: вітер є мінливим джерелом енергії. Негативний вплив: Це дуже шумно та загрожує ландшафту.

Геотермальна енергія – тепло, отримане з надр землі. Він постійний, практично невичерпний і екологічний. Геотермальні електростанції використовують природну енергію землі для виробництва водяної пари. Отримана таким чином пара приводить в дію турбіну для виробництва електроенергії. Ці технології протягом десятиліть найбільш широко використовувалися в Новій Зеландії та Ісландії. Негативні наслідки: високі початкові інвестиції, теплове забруднення навколишнього середовища, гаряча вода створює багато проблем з корозією установки, і це робить всю технологію дорожчою.

Енергія біомаси – технологія біомаси використовує відновлювані ресурси для виробництва різних типів продуктів, пов'язаних з енергією. Біомаса включає всі біологічні відходи сільського та лісового господарства. Енергію з біомаси отримують двома способами:

- Шляхом прямого спалювання, при якому утворюється біогаз

- Шляхом розкладання рослинної маси, за допомогою якого одержують етанол.

Основні групи джерел біомаси:

1. Рослинні енергетичні ресурси;
2. Деревні культури - швидкоростучі дерева. з листяною деревиною;
3. Сільськогосподарські культури;
4. Водні культури;
5. Побутові відходи;

Негативний вплив: відносно повільно відновлюється.

Енергія водню – на думку експертів, у майбутньому водень буде основним джерелом енергії. Найкращий потенціал для виробництва водню з огляду на майбутнє споживання є 4 категорії: термохімічний, електрохімічний, фотоелектрохімічний, фотобіологічний. Це найчистіше джерело енергії, його багато, легко зберігати та транспортувати. Способи отримання дуже дорогі.

І ще раз повторимо класифікацію енергетичних ресурсів: Біомаса; Енергетичні ресурси; Вископне паливо; Атомна енергія; Вугілля; Нафта; Сонце; Вода; Вітер; Геотермальна енергія; Природний газ.

1.2. Інституційно-правові основи політики сталого розвитку

Екологічна політика разом з економічною та соціальною політикою спрямована на досягнення цілей сталого розвитку. За своєю сутністю це система інституційних, правових, економічних і ринкових інструментів, а також добровільних механізмів цілеспрямованого формування екологічної поведінки, що відповідає вимогам сталого розвитку.

Інструменти:

- 1) Інституційні інструменти включають встановлену структуру державних та місцевих органів управління з чітко визначеними функціями;

2) Правові інструменти охоплюють екологічне законодавство, гармонізоване з європейським та адміністративними рішеннями на місцевому рівні;

3) Економічні інструменти представлені фіскальними, фінансово-кредитними, страховими та ринковими заходами;

4) добровільні механізми базуються на різних формах угод між бізнесом та державними установами;

Екологічна політика реалізується через два підходи:

1) регулятивно-контрольний підхід – який ґрунтується на нормативно – правових інструментах;

2) економічний підхід – ґрунтується на фіскальних, фінансових, гарантійно-страхових та ринкових інструментах.

Екологічна політика має бути спрямована на виконання екологічних цілей сталого розвитку. Він базується на двох основних основах – інституційній та правовій.

1. Інституційна основа екологічної політики – включає інститути, які визначають політичні стратегії та програми дій у різних сферах розвитку.

Для унаочнення: основні інституції в ЄС:

1) Комісія ЄС є виконавчим органом. Він відповідає за імплементацію, моніторинг, контроль і виконання законодавства та політики ЄС.

2) Рада міністрів є головним законодавчим органом ЄС, у тому числі в екологічній сфері, і представляє інтереси держав-членів.

3) Європарламент представляє інтереси громадян ЄС, але (поки що) не має права законодавчої ініціативи. Він має право затверджувати бюджет, обирати або розпускати Комісію. Парламент збирається раз на місяць, засідання є відкритими.

4) Європейський суд є гарантом законності в ЄС, як і після 1997 року за поданням Комісії займає позицію щодо провадження у справах про порушення екологічного законодавства [11].

Стратегія сталого розвитку ЄС. Сталий розвиток було офіційно визнано основною метою Європейського Союзу після включення цієї концепції в Договір у 1997 році.

- У Лісабонській стратегії 2000р передбачається, що світова економіка має можливості розвиватися стабільно, досягти ік. зростання з більшою кількістю кращих робочих місць і більшою соціальною єдністю.

- Третій стовп Лісабонської стратегії - екологічний - доповнюється прийняттям Стратегії сталого розвитку ЄС у 2001 р.

- Йоганнесбург (2002 р.) - на цьому всесвітньому форумі прийняті індикатори сталого розвитку.

- Стратегія сталого розвитку ЄС має було оновлено Радою Європи в 2006 році, включаючи наступні сім ключових викликів:

- боротьба зі зміною клімату та сприяння виробництву чистої енергії;
- сталий транспорт;
- стале споживання та виробництво;
- збереження та управління природними ресурсами;
- громадське здоров'я;
- соціальна інтеграція, демографія та міграція;
- глобальна бідність [12].

Правова база або екологічне законодавство ЄС є сферою, де окремі сектори розділені. Європейське законодавство є обов'язковим і зобов'язує як минулі, так і майбутні дії держав-членів. Вони мають право затверджувати власне законодавство лише у випадках, коли європейське законодавство не прийнято. ЄС бере активну участь у розробці міжнародних конвенцій у сфері довкілля та імплементує їх у загальне законодавство. Кожна країна-член гармонізує своє національне законодавство лише з огляду на екологічне право Співтовариства. Європейське екологічне законодавство складається з двох частин:

1) загальної (або горизонтальної) - поширюється одночасно на всі компоненти навколишнього середовища;

2) галузевої (або вертикальної) - складається з конкретних типів нормативних документів, застосовних тільки до певної сфери.

В екологічному законодавстві використовуються різні нормативно-правові документи:

Директива – правова норма, яка визначає мету без вказівки засобів її реалізації. Це означає, що кожна країна-член не зобов'язана застосовувати якісь загальні правила, але може обирати інструменти екологічної політики, за допомогою яких досягне необхідного результату.

Регламент є правовою нормою, яка є обов'язковою для кожної країни-члена та застосовується безпосередньо в національній правовій системі, без необхідності прийняття будь-яких додаткових актів.

Рішення є індивідуальними правовими актами, якими відповідно до ст. 189, п. 4 Договору про ЄС, може застосовуватися як до країни-члена, так і до ю.л. або f. l [12].

Рекомендації та висновки не мають прямого та обов'язкового характеру, але вони можуть впливати на національне законодавство та екологічну політику країн, яким вони адресовані.

Регуляторно-контрольний підхід - один із основних механізмів планування та управління у сфері навколишнього середовища. Він впливає на екологічну поведінку переважно за допомогою двох типів інструментів – регулятивного та інформаційного.

- Регуляторні інструменти включають норми та стандарти, правові заборони та адміністративні приписи та обмеження;

- Інформаційні інструменти включають обов'язковий аудит, обов'язкове маркування продукції та програми сертифікації тощо.

Головною метою підходу є запровадження певної відповідальності за запобігання та ліквідацію екологічних наслідків господарської діяльності шляхом застосування правових та адміністративних інструментів [13].

На рисунку 1.3. показано роль держави та бізнесу в досягненні, і підтриманні, сталого розвитку.

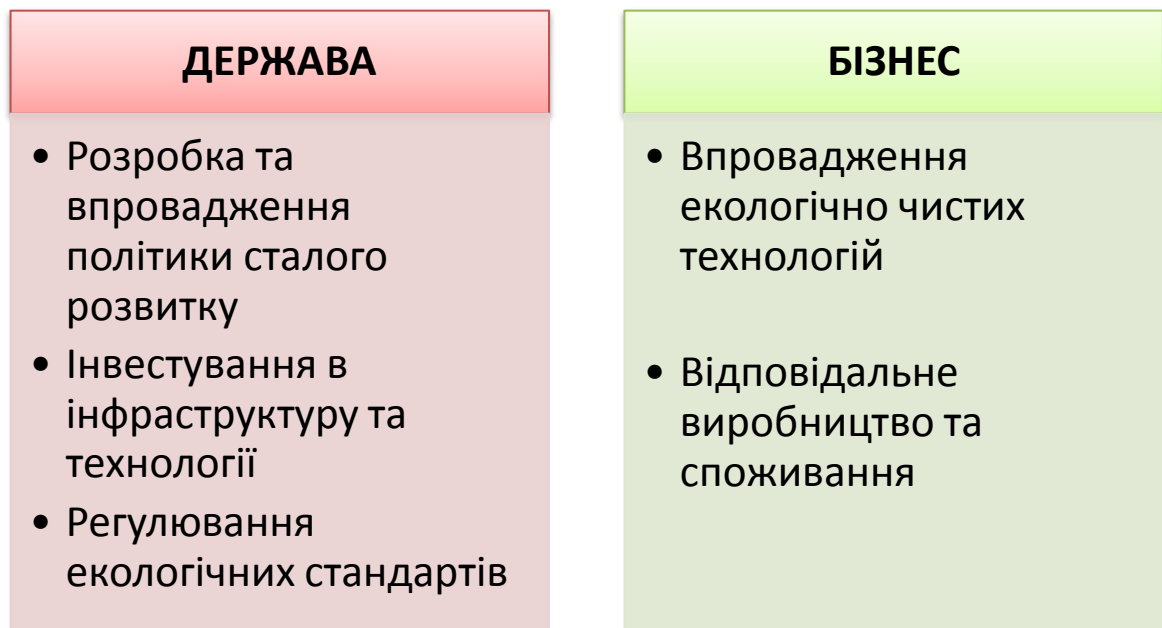

Рис. 1.3. Роль держави і бізнесу у підтриманні сталого розвитку [14]

Економічний підхід екологічної політики ґрунтується на чотирьох типах механізмів і пов'язаних інструментів досягнення екологічної поведінки:

а) фінансальний механізм, який регулює екологічні відносини щодо забруднення та використання природних ресурсів між державою, бізнесом і споживачами.

б) фінансовий механізм, який керує і стимулює інвестиційний процес в екологічній сфері.

в) механізм відповідальності та страхування, який регулює відносини між причинами екологічної шкоди та потерпілими – підприємствами, населенням та екосистемами.

д) ринковий механізм, який створює нові ринки, наприклад, для торгівлі дозволами на викиди вуглецю.

До фіскальних інструментів належать екологічні податки за забруднення, санкції та штрафи за екологічні порушення, диференціація податків, плата за використання природних ресурсів, плата за розміщення відходів, плата за продукцію неекологічних товарів тощо.

До фінансово-кредитних інструментів належать кошти екологічних фондів та підтримка міжнародних фінансових інституцій і програм розвитку – включаючи гранти та кредитування під низькі відсотки, гарантії, субсидії з відсотками тощо.

Інструменти відповідальності включають відшкодування екологічної шкоди, банківські гарантії, іпотеку та страхування екологічних ризиків.

Ринкові інструменти включають торгівлю дозволами, ринкове ціноутворення ресурсів, депозитні системи тощо [15].

Механізми, принципи та інструменти економічного підходу (ЕП) застосовуються на додаток або замість інструментів регулювання та контролю. На практиці відомо дуже багато економічних інструментів, але в більшості з них витрати на їх застосування вищі за екологічний ефект. Обов'язковою умовою застосування економічних інструментів є наявність ринків. Вони найбільш ефективні у вирішенні локальних екологічних проблем, завдяки можливості точнішої оцінки джерел забруднення, кращого моніторингу та контролю. Водночас економічні інструменти менш ефективні щодо деяких глобальних екологічних проблем, хоча розвиток ринку торгівлі викидами парникових газів має великий потенціал. Вибір найбільш прийнятних економічних інструментів залежить від того, наскільки ринки будуть освітлені, а ціни відображатимуть реальні економічні, соціальні та екологічні витрати на продукти та послуги. Від економічних інструментів залежить, чи дає екологічна політика можливості подвійного виграшу, що важливо для сталого розвитку.

Переваги економічних інструментів перед інструментами регулятивно-контрольного підходу полягають у наступному:

- економічність застосування;
- можливість використання гнучких рішень
- внесок у стимулювання інновацій
- прозорість щодо розміру витрат на боротьбу із забрудненням;
- легка адаптивність з багатоцільовою спрямованістю;
- успішно застосовується в боротьбі з нерівномірними і малими джерелами забруднення - від побутових відходів до моторних масел.

З іншого боку, вони мають свої обмеження, які виражаються в наступному:

- оподаткування палива та забруднюючих речовин може завдати шкоди конкурентоспроможності окремих галузей;
- вони неефективні в ситуаціях, де потрібні точність і контроль (наприклад, у боротьбі із забрудненням токсичними речовинами з конкретних джерел, де пряме регулювання дає найкращі результати);
- вимагають адекватного державного втручання для створення умов для функціонування ринків (наприклад, у торгівлі дозволами [16]).

Фіскальні інструменти екологічної політики. Економічні інструменти застосовуються відповідно до наступних фундаментальних принципів:

- Принцип сталості – вимагає дотримання балансу між екологічних, соціальних та економічних цілей у процесі покращення добробуту людей.

Застосовуючи з точки зору фіскальних інструментів, це є основою (ПЗП) – вимагає витрат, пов'язаних із заходами із запобігання і зменшити забруднення, яке має бути сплачено компанією-забруднювачем, завдану суспільству.

- Податок на неекологічний характер продукту – він може стосуватися продуктів, виробництва, споживання або відходів, які завдають шкоди навколишньому середовищу.

- Податок на продукцію – як різновид товарного неекологічного податку, змінюючи порівняльні ціни на продукцію, створює потенціал для фінансування систем збору та утилізації відходів.

- Система підвищення ціни та знижки – самофінансова та фінансово нейтральна система, яка базується на за принципом забруднювач платить.

- Інструменти ЕП за принципом користувач платить [17].

Фінансові інструменти екологічної політики для сприяння сталому розвитку. До фінансових інструментів екологічної політики належать гранти, низькопроцентні та безпроцентні позики, податкові преференції, пільгові ціни на закупівлю енергії з відновлюваних джерел, прискорена амортизація тощо. Принцип субсидіарності та фінансові інструменти екологічної політики політика - вимагає прийняття рішень на найнижчому можливому рівні та у спосіб, який є якомога ближчим до людей, яких вони стосуються:

- Схема зелених інвестицій (GIE);
- Еко-субсидії проти традиційних форм державної допомоги;
- Інструменти ЕР, засновані на принципі компенсації;
- Інструменти ЕР, що застосовуються відповідно до принципу жертва платить [18].

1.3. Сталий розвиток сільського господарства: проблеми та перспективи

Екологічна відповідальність є заснований на принципі обережності принцип спрямований на захист господарської діяльності від її несприятливих екологічних наслідків. Відповідно до цього принципу рішення, які приймаються, повинні відповідати таким умовам:

- ретельна оцінка ситуації, щоб уникнути серйозних або незворотних порушень навколишнього середовища;
- врахування фактора ризику.

Принцип запобіжних заходів застосовується в наступних більш важливих сферах, які мають відношення до стійкості навколишнього середовища та здоров'я:

- зміна клімату;
- вимирання видів;
- генетично модифіковані організми;
- загрози громадському здоров'ю через нові захворювання та методи (наприклад, СНІД, що передається шляхом переливання крові);
- стійкі або небезпечні для здоров'я забруднювачі (азбест, важкі метали, діоксини тощо);
- харчова безпека (наприклад, загроза вірусу коров'ячого сказу);
- ядерні технології [19].

Система утримання та повернення застави - принцип застережності може служити підставою для застосування системи утримання та відшкодування застави щодо певних продуктів – тари та упаковки використовується, наприклад, для зберігання, транспортування та оптової торгівлі небезпечними хімічними продуктами.

Екологічна відповідальність - компенсаційна матеріальна та фінансова відповідальність за заподіяну екологічну шкоду. Він ґрунтується як на принципі запобіжності, так і на принципі цивільної відповідальності і сприймається як обов'язок суб'єкта господарювання відшкодувати потерпілому суб'єкту завдану йому екологічну шкоду.

Екологічне страхування – можуть бути використані два основні способи, а саме страхування екологічних ризиків і банківська гарантія на користь державного регулюючого органу для покриття витрат, завданих шкоди довкіллю. Страхування екологічної відповідальності стосується таких екологічно ризикованих видів діяльності:

- водний транспорт за можливі розливи нафти та забруднення води;

- електростанцій (ТЕЦ та АЕС) щодо можливого аварійного забруднення повітря;
- автомобільний транспорт, що перевозить небезпечні хімічні речовини;
- гірничодобувна, металургійна, цементна та хімічна промисловість, що несуть ризик забруднення повітря, ґрунту та води [20].

Характер торгівлі дозволами. Торгівля викидами ґрунтується на принципі компенсації, згідно з яким будь-яке збільшення викидів забруднюючих речовин повинно компенсуватися еквівалентним або більшим зменшенням їх кількості в межах території, на якій застосовується система. Торгівля дозволами має такі переваги:

1. Усі торгові партнери виграють, а витрати для уряду дорівнюють нулю.
2. Кількість дозволів на ринку визначається заздалегідь, тому немає невизначеності щодо досягнення екологічних цілей, на відміну від податків.
3. Поява нової діяльності на певній контрольованій території можлива лише за умови придбання дозволів у існуючих фірм, з якими конкурують економічне зростання та екологічні цілі.
4. Торгівля дозволами автоматично враховує інфляційні зміни, що відображається на ціні дозволів, на відміну від податків, які потребують періодичного оновлення та індексації.

Створення ринку торгівлі дозволами стикається з наступними більш важливими труднощами:

1. Щодо початкового розподілу дозволів, які можуть надаватися двома способами – або безкоштовно на основі забруднення, що залишилося, або за плату.
2. Іншою проблемою є складність таких систем, які вимагають узгодженості правил і відповідної інфраструктури для моніторингу

(реєстрації) транзакцій. Коли правила надто складні, транзакційні витрати можуть стати високими.

3. Розподіл дозволів, що підлягають продажу, може викликати занепокоєння серед громадян щодо того, що забруднення буде перенесено в інші регіони або що прибутки компаній можуть зрости, доки рівні забруднення залишаються незмінними.

4. Бажаність дозволу ринку регулювати середовище може бути поставлена під сумнів, хоча існують системи торгівлі дозволами, які діють під суворим регулятивним контролем.

Протягом багатьох десятиліть економічні, соціальні та екологічні фактори визнаються ключовими складовими концепції сталого розвитку. Проте останнім часом до цього переліку все частіше додається управління, яке почало розглядатися як четвертий стовп сталого розвитку. Поєднання цих аспектів створює серйозний виклик для наукових досліджень і практичного впровадження ідей сталого розвитку. У процесі пошуку нових теоретичних рамок і парадигм дослідники прагнуть визначити нові складові цього міждисциплінарного напрямку. Перед тим як запропонувати компоненти системи управління для сталого розвитку сільського господарства, дослідження стикаються з іншою фундаментальною проблемою: як найбільш точно перекласти та адаптувати термін "governance" в українському контексті, де традиційно використовують поняття "менеджмент", що закріпилося здебільшого через вплив економічної та практичної науки. Ця робота висвітлює не лише економічне розуміння управління, але й його правові, соціальні та політичні аспекти. Сталий розвиток у контексті управління сільським господарством варто розглядати як довгострокову, інтегровану державну політику з чіткими цілями. Вона має сприяти створенню суспільних благ, одночасно збалансовуючи інтереси різних секторів - від промисловості до приватного фермерства. Така політика повинна бути гнучкою та легко адаптовуваною, здатною змінювати свої

пріоритети і напрямки у разі невідповідності очікуваним результатам. Національна політика у сфері сталого розвитку покликана не лише регулювати та контролювати процеси, але й систематично інформувати про прогрес у реалізації програм, орієнтуючись на пріоритети, що встановлюються на європейському рівні. Її формування має бути узгодженим із зацікавленими сторонами, серед яких регіональні громади, екосистемні ресурси, кооперативи, бізнес-структури тощо. Наразі тривають активні дискусії щодо ефективності таких політик як у європейському масштабі, так і в межах окремих держав. Часто результати виявляються далекими від сподівань. У таких умовах важливо звертатися до експертної думки, яка може допомогти оцінити потенційні ризики перед запровадженням нових заходів або коригуванням існуючих стратегій. Організації, що прагнуть досягти стійкості в своїй діяльності, мають навчитись ефективно використовувати ресурси з повагою до людських прав і з урахуванням інтересів всього суспільства. Це передбачає збалансоване управління державною політикою. Водночас потрібно пам'ятати: навіть найретельніше розроблена політика може не завжди забезпечити позитивний результат для всіх учасників системи [21].

На рисунку 1.4. показано напрямки та ключові аспекти аграрної політики України стосовно досягнення сталого розвитку.

Рис. 1.4. Державна політика України в сфері сталого розвитку [22]

Необхідність концепції сталого розвитку заснована на важливості збереження природних ресурсів, захисту навколишнього середовища та недопущення шкоди для майбутніх поколінь. Це підхід, що вимагає інтеграції екологічних, економічних та соціальних аспектів у процеси прийняття рішень. Проте в сучасному суспільстві дедалі активніше обговорюється думка, що основним завданням менеджменту є забезпечення відповідності досягнутих результатів інтересам зацікавлених сторін. Водночас те, що вважається вигідним для однієї організації, акціонера чи окремої третьої сторони, не завжди відповідає інтересам інших суб'єктів, які діють у різних соціоекономічних або інституційних контекстах. З огляду на це, усталені підходи до менеджменту та врядування потребують критичного переосмислення і коригування. У цьому контексті демократичне врядування займає центральне місце як основоположний принцип сталого політичного розвитку. Воно є невід'ємною складовою функціонування розвинених ринкових економік та кооперативної ідентичності. Теоретично демократичне врядування передбачає рівний доступ усіх зацікавлених сторін до процесу прийняття рішень, забезпечуючи їх належне представництво. У рамках

громадських, регіональних, національних та міжнародних організацій демократія покликана гарантувати реалістичні та рівні можливості для кожного суб'єкта долучитися до цього процесу. Однак на рівні організацій, таких як компанії, кооперативи або підприємства, ця теоретична модель часто стикається з практичними викликами. Структура управління бізнес-одинацями може варіюватися від демократичної до авторитарної залежно від конкретних умов. Демократичний характер прийняття рішень виявляється стійким лише в ситуаціях, коли колектив демонструє однорідність інтересів та поглядів. Якщо ж у межах організації виникають розбіжності або зміна персоналії впливає на бачення її розвитку, ухвалення рішень може здійснюватися авторитарно. Це породжує питання про те, чи така модель управління є нестійкою за своєю суттю або ж, навпаки, слугує інструментом адаптації до динамічних змін. У випадку з системами, де присутні різноманітні інтереси, теорія сталості управління вказує на доцільність демократичного підходу до ухвалення рішень. Це означає залучення всіх учасників процесу через їхню безпосередню участь або шляхом делегування прав через посередників. Такий підхід створює можливості для реалізації різноманітних перспектив і сприяє підвищенню легітимності прийнятих рішень [23].

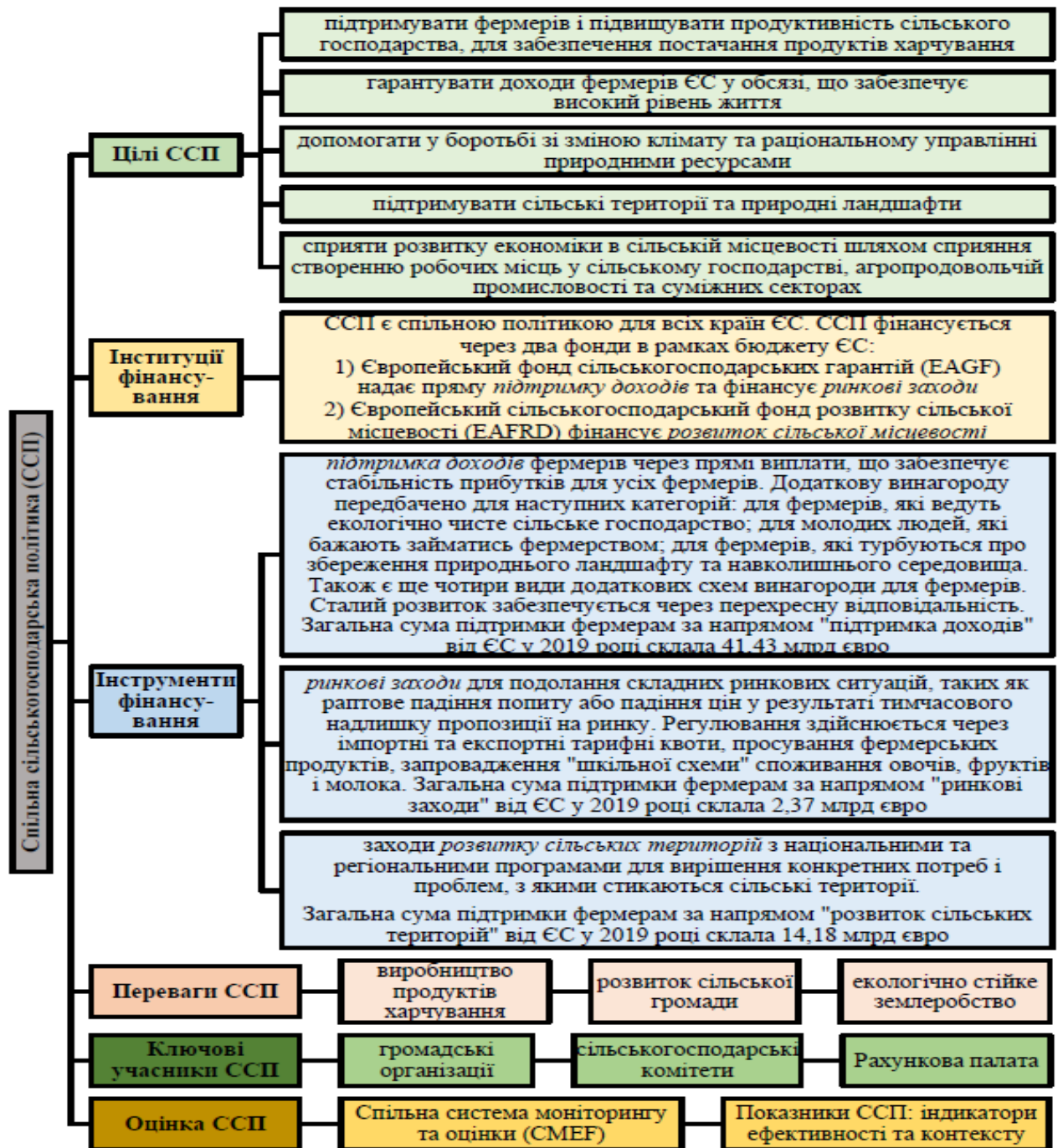

Рис. 1.5. Елементи спільної сільськогосподарської політики [22]

Розглянуті всі групи населення: чоловіки, жінки, представники різних професій, мешканці конкретних регіонів, чутливі сектори економіки та етнічні спільноти. У процесі прийняття рішень до уваги беруться всі голоси, однак першочергове значення мають думки більшості. Чи можна через це назвати уряди демократичними? Ні, це не є показником демократії. Якщо такий підхід стане звичним, існує ризик, що меншини залишаться без

належного представництва. Чи є це проявом демократії чи дискримінації? Чи забезпечуються при цьому людська гідність і громадянські права? Наскільки враховуються їхні інтереси та побажання? Чи уникнуті ситуації, в яких вони опиняються в ізоляції? Чи здійснюється ефективна політика інтеграції та чи захищені інтереси соціально ізольованих груп? У таких випадках ліберальніший підхід може сприяти досягненню балансу інтересів. На рисунку 1.5 представлено основні елементи спільної сільськогосподарської політики (ССП).

Зміни в політиці мають здійснюватися відповідно до чинного законодавства та з урахуванням інтересів усього суспільства, яке прагне досягти компромісу. Прийняття рішень у сфері політики повинне базуватися на прозорих та зрозумілих процедурах, закріплених в інституціональних рамках. Наступний етап після ухвалення будь-якої політики — це ретельний моніторинг її впровадження та оцінка впливу на суспільство. Водночас виконавці політики несуть відповідальність перед громадянами за виконання своїх обов'язків і взятих зобов'язань. Демократизація управління передбачає відкритий доступ громадськості до інформації щодо ухвалення рішень, процесу їх виконання та отриманих результатів. Ефективне управління аграрною сферою є основою, яка забезпечує стійкість сільського господарства. При цьому важливо звертати увагу на зменшення бюрократичного навантаження, а також мінімізацію часу та коштів, потрібних для отримання адміністративних послуг. Виникає питання: чи є державні послуги доступними з фінансової точки зору, чи їх вартість є необґрунтовано завищеною? Чи створює державна політика умови для справедливого доступу до послуг, або ж у цій сфері все ще зберігається фаворитизм? Чи стикаються фермери з труднощами в оформленні необхідної документації та чи змушені вони звертатися до консалтингових компаній або посередників для підготовки проектних заявок? Часто фермерам бракує потрібних знань і навичок для самостійного підготовки документів. Це

змушує їх одночасно виконувати функції підприємця, виробника, техника, менеджера, маркетолога, інноватора й продавця. До того ж відомо, що процедура подання заявок на участь у європейських програмах є надзвичайно складною. У зв'язку з цим доцільно було б розглянути варіанти для спрощення цього процесу [24].

Впродовж останніх років аграрний сектор успішно реалізував значущі інституційні реформи в галузі надання послуг, охоплюючи сучасні підходи до маркетингу, аутсорсингу, управління клієнтськими взаєминами та стратегічного партнерства. Усі ці зміни відповідають чинним нормативним вимогам і слугують прикладами високого рівня професійної практики, точності у взаємодії та ефективності неформальних механізмів. Однак важливою темою для обговорення лишається визначення критеріїв найнижчих показників, які порівнюють із метриками оцінки сталості в сільському господарстві. Загалом увага зосереджується на таких ключових індикаторах, як взаємозв'язок між компонентами сталого розвитку та їх загальновизнаність і зрозумілість. Ці індикатори включають узгодженість і реалізацію політики, рівень її впровадження, фінансування у співвідношенні до затвердженого бюджету, справедливий розподіл державних коштів і концентрацію ресурсів для досягнення стратегічних цілей [25].

Висновки до розділу 1

Під час підготовки першого розділу кваліфікаційної роботи були зроблені такі висновки:

1. Були охарактеризовані особливості раціонального використання природних ресурсів. При цьому було встановлено, що у 1990 році Міжнародний союз охорони природи, у співпраці з Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та Всесвітнім фондом природи (WWF), оприлюднили звіт під назвою З турботою про Землю. У цьому документі

сталий розвиток було визначено як процес розвитку екосистем у межах їхньої природної спроможності, що забезпечує умови, необхідні для підтримання якості життя людини (Марушевський, 2008).

2. Були досліджені інституційно-правові основи політики сталого розвитку. При цьому встановлено, що екологічна політика разом з економічною та соціальною політикою спрямована на досягнення цілей сталого розвитку. За своєю сутністю це система інституційних, правових, економічних і ринкових інструментів, а також добровільних механізмів цілеспрямованого формування екологічної поведінки, що відповідає вимогам сталого розвитку.

3. Проаналізовано сталий розвиток сільського господарства, його проблеми та перспективи. При цьому встановлено, що протягом багатьох десятиліть економічні, соціальні та екологічні фактори визнаються ключовими складовими концепції сталого розвитку. Проте останнім часом до цього переліку все частіше додається управління, яке почало розглядатися як четвертий стовп сталого розвитку. Поєднання цих аспектів створює серйозний виклик для наукових досліджень і практичного впровадження ідей сталого розвитку. У процесі пошуку нових теоретичних рамок і парадигм дослідники прагнуть визначити нові складові цього міждисциплінарного напрямку.

РОЗДІЛ 2. ВИЗНАЧЕННЯ РІВНЯ ВИРОБНИЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФГ «КОВАЛЬЧУК»

2.1. Оцінка умов діяльності фермерського господарства

ФГ «КОВАЛЬЧУК» працює на території Дніпровського району. Його основні цілі показано на риунку 2.1.

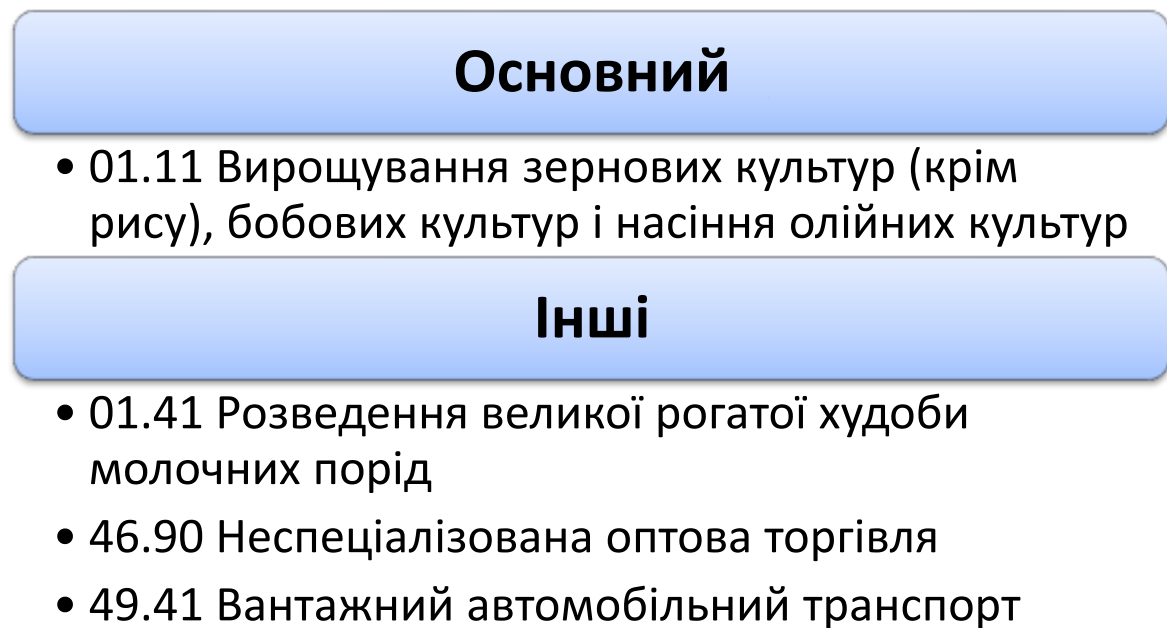

Рис. 2.1. Види діяльності ФГ «КОВАЛЬЧУК» [26]

В першу чергу, під час аналізу діяльності підприємства, слід розглянути організаційну структуру даного підприємства, а також вирішальну форму інформаційної системи. Крім того, вся сфера управління персоналом повинна бути закріплена за структурою підприємства. Застосування наведених вище міркувань на практиці на підприємстві вимагає запровадження широких організаційних правил на підприємстві.

Термін організація не є однозначним. Його можна визначити як дію, спрямовану на формування довгострокових правил взаємовідносин на підприємстві. Ця діяльність зі структурування відноситься до двох типів структур, а саме структурної організації та організації поточної діяльності.

Організація структури - це структурне утворення, яке визначає посади осіб, відповідальних за окремі завдання (посади, відділи, ділянки роботи), і їх зв'язки між ними, тобто також інформаційні зв'язки на підприємстві (система зв'язку) . Тут виділяють три можливі основні форми організаційної структури, а саме:

1. Орієнтація на виконання роботи.
2. Орієнтація на об'єкт.
3. Матрична організація.

Усі ці форми мають різні переваги чи недоліки по відношенню до вимог оптимальної організаційної структури, таких як ефективність, гнучкість, інноваційні здібності, орієнтація на ринок тощо.

Організацією поточної діяльності займається динамічна структура підприємства (процесна структура). Вона визначає логічну та часову структуру діяльності та процесів, які здійснюються в рамках структурної організації.

Суттєвими аспектами організаційних структур є також питання розподілу завдань та пов'язаної з ними ієрархічної структури (централізація та децентралізація), розподілу повноважень щодо прийняття рішень (відносини управління) та делегування повноважень (делегування).

Поряд зі свідомо сформованою організаційною структурою існує також так звана неформальна організація. Вона формується на основі людських якостей, таких як симпатії, антипатії, спільні інтереси тощо. і відображається на кліматі на підприємстві [27].

Основні можливості для висхідних і низхідних зв'язків або ієрархічної форми організації, тобто організаційної структури. На відміну від цього більш традиційного визначення, концепція гнучкого виробництва/управління виступає за більш тонкі структури, тобто для підвищення ефективності та гнучкості має бути встановлена горизонтальна ієрархія зі значно меншою кількістю рівнів.

З публікації в інтернеті відомо, що «Кожен фермер, що вкладає в свою справу час, сили, гроші та душу, - прагне сталого та постійного розвитку свого господарства. На певному етапі цей розвиток неможливий без нововведень та найголовніше - вірної оцінки поточних справ. Щоб визначення сильних та слабких сторін мало якнайбільшу користь для розвитку господарства, існують сучасні програми оцінювання, які вже з'являються в Україні» [28].

На рисунку 2.2. розкрито основні принципи діяльності фермерських господарств.

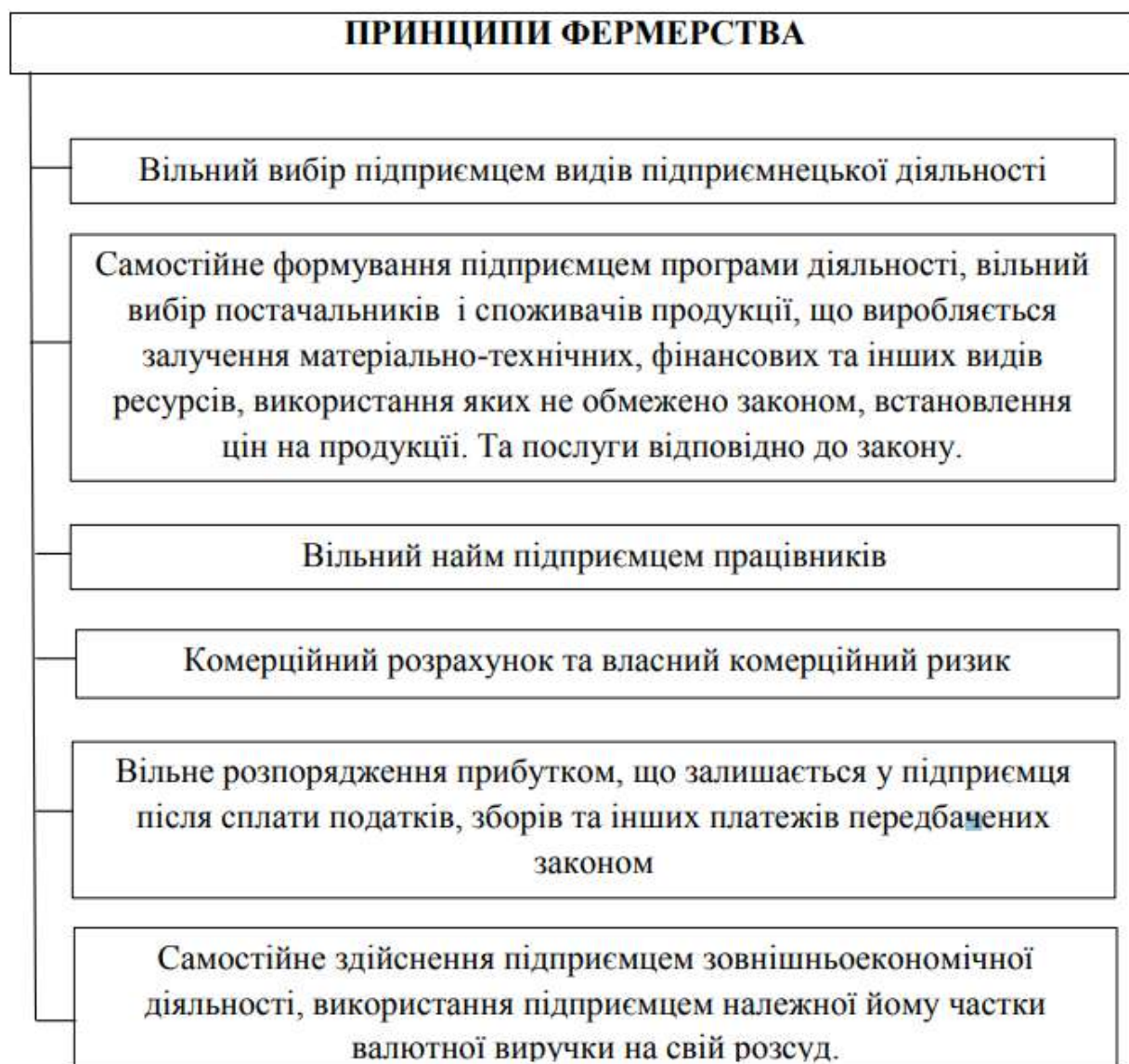

Рис. 2.2. Принципи фермерства [29]

Також з наукових та інформаційних публікацій можна дізнатись, що «Фермерське господарство є формою підприємницької діяльності громадян, які виявили бажання виробляти товарну сільськогосподарську продукцію, здійснювати її переробку та реалізацію з метою отримання прибутку на земельних ділянках, наданих їм у власність або користування, у тому числі в оренду, для ведення фермерського господарства, товарного сільськогосподарського виробництва, особистого селянського господарства, відповідно до закону» [29].

Сьогодні інформація (відповідно знання) вже утвердилася як фактор виробництва і в економічному розумінні її можна позначити як «цільове знання». Цінність інформації визначається її корисністю для процесу прийняття рішень і вартістю отримання цієї інформації. Швидке отримання змістовної та корисної інформації може значно підвищити конкурентоспроможність підприємства.

Інформаційна система виконує такі функції:

- Збір інформації
- Обробка інформації
- Зберігання інформації
- Передача інформації (комунікація)

Усі товарно-грошові процеси повинні бути охоплені та відображені в інформаційній системі за допомогою внутрішніх і зовнішніх, а також похідних даних, щоб діяльність підприємств могла плануватися, спрямовуватися та контролюватися. Тому інформаційні підсистеми повинні бути підготовлені для всіх функціональних сфер діяльності підприємства.

Зокрема, це:

- інформаційна система закупівель (матеріально-економічна система);
- інформаційна система персоналу;
- інформаційна система маркетингу;

- інформаційна система виробництва;
- бухгалтерська звітність (як домінуюча підсистема інформаційної системи) [30].

Інформаційні системи в управлінні. Проектування інформаційної системи підприємства можна охарактеризувати як надзвичайно погано структуровану проблему прийняття рішень, яка розглядається за допомогою контролінгу в рамках економічної теорії підприємства. Дані з усіх підсистем повинні бути об'єднані та стиснуті, щоб подавати інформацію в систему управління, щоб особи, які приймають рішення, могли отримати всю необхідну інформацію. Системи підтримки прийняття рішень (EUS) і системи підтримки прийняття рішень (DSS) засновані на одному принципі для підтримки всіх фаз і форм процесів прийняття рішень на середньому і нижчому рівнях управління. Останнім нововведенням в інформаційних системах на підприємствах є інформаційні системи управління як доповнення до існуючих систем.

Перераховані підсистеми або навіть часткові мережі систем до центрального комп'ютера, які часто співіснують одна з одною, часто утворюють інформаційний хаос на підприємстві, який неможливо ні контролювати, ні керувати. Цю проблему необхідно подолати за допомогою внутрішньої мережі завдяки її трьом основним характеристикам:

- Це внутрішня мережа підприємства, яка об'єднує досі ізольовані часткові мережі.
- Ця мережа базується на Інтернет-технології - стандартизованому протоколі керування передачею/протоколі Інтернету (TCP/IP).
- У цій мережі використовується розробка клієнт-серверного програмного забезпечення.

Якщо внутрішня мережа підключена до зовнішніх мереж (наприклад, ділових партнерів, постачальників, представників тощо) за допомогою брандмауера, вона вже називається зовнішньою мережею. Крім того,

внутрішня мережа зазвичай підключається до Інтернету. Однак така розробка є відносно новою, тому існує лише невелика кількість теоретичних концепцій, а також практичного досвіду [31].

Рішення у сфері людських ресурсів тісно пов'язані з організаційною структурою, а також з інформацією та комунікацією. Сучасна економічна теорія підприємства в цій галузі базується на теорії заохочення-внеску з наступною основною гіпотезою: працівники цінують заохочення, отримані підприємством, по відношенню до внеску, який вони роблять у підприємство.

Фермерське господарство «КОВАЛЬЧУК» розташоване в Дніпропетровському районі Дніпропетровської області. Господарство спеціалізується на вирощуванні олійних та зернових культур (пшениці та ячменю) у відкритому ґрунті. Форма власності даного підприємства - приватна. Ідентифікаційний код організації в Єдиному реєстрі суб'єктів господарювання: 23933734 (Свідоцтво про державну реєстрацію суб'єктів підприємницької діяльності - юридичних осіб від 20.03.2018).

В наступній таблиці (таблиця 2.1) визначається динаміка розмірів земельних угідь даного сільськогосподарського підприємства.

Таблиця 2.1

Динаміка розмірів угідь ФГ «КОВАЛЬЧУК», га

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2023 у % (+\/-) до 2019
Всього землі	2081	2081	2081	2132	2216	106,4
Сільськогосподарські угіддя	2067	2067	2067	2118	2202	106,5
Рілля	2017	2017	2017	2068	2152	106,7
Коефіцієнт розораності, %	96,9	96,9	96,9	97,0	97,1	+0,2 в.п.

За досліджуваний період, тобто за останні п'ять років розміри господарства зроли досить помітно, а саме на 135 гектар. Зростання

відбувалось поступово, у два етапи, - у 2022 р. і у 2023 році. Все це за рахунок переходу земельних паїв громадян від дрібних фермерів.

Розміри сільськогосподарських угідь і ріллі зросли майже однаково, на 6,5% та 6,7% відповідно. Також, у незначній мірі, зросло значення такого показника як коефіцієнт розораності (+0,2 в.п.).

Можливі види діяльності (відповідно до статуту господарства та чинного законодавства) показано на рисунку 2.1. даної кваліфікаційної роботи. Господарство не є платником ПДВ. Господарство розташоване поблизу смт. Підгороднє.

В таблиці 2.2 визначається зміна питої ваги посівів тої або іншої культури в загальній структурі посівів даного господарства.

Таблиця 2.2

Зміна питої ваги посівів культур в структурі посівів господарства

Культура	2019		2023		2023 +/- до 2019 по питомій вазі
	га	%	га	%	
Всього посівів	1986	100,0	2119	100,0	0,0 в.п.
Пшениця (озима)	448,8	22,6	466,2	22,0	-0,6 в.п.
Ячмінь:					
- ярий	254,2	12,8	142,0	6,7	-6,1 в.п.
- озимий	103,3	5,2	129,3	6,1	+0,9 в.п.
Кукурудза на зерно	337,6	17,0	133,5	6,3	-10,7
Соняшник	665,3	33,5	756,4	35,7	+2,2 в.п.
Ріпак (озимий)	176,8	8,9	491,6	23,2	+14,3 в.п.

Озимої пшениці, за останні п'ять років, в ФГ «КОВАЛЬЧУК» не стали сіяти менше, питома вага посівів цієї культури, в загальній площі посівів господарства майже не знизилась, а в натуральному вираженні, через зростання розміру даного сільськогосподарського підприємства, навіть зросла (майже на 20 га). Помітно скоротилась питома вага посівів таких зернових культур як кукурудза на зерно, та ярий ячмінь. Аплоща посівів

озимого ячменю в господарстві незначна, і тому питома вага його посівів в загальній площі посівігосподарства коливається в межах 5-6%.

Питома вага посівів соняшника досягла рекордних 35,7%. При цьому зростання у порівнянні з 2019 р. склало +2,2 в.п. А найпомітніше в господарстві зросла питома вага посівів озимого ріпаку. Зростання склало одразу +14,3 в.п.

Середньорічна кількість опадів за аналізований період становить 415 мм; середня максимальна глибина промерзання ґрунту - 0,85 м. Господарство розташоване в чорноземному регіоні. Ґрунти господарства поділяються на дві категорії: чорноземні суглинки (94%) та чорноземні супіщані (6%). Відстань від економічного центру м. Дніпро становить 11 км. Відстань до міста Дніпро - 11 км. Частка підприємств, установ та організацій цього обласного центру у загальному товарообігу становить 90%.

Динаміку урожайності основної зернової культури господарства визначимо графічним методом, рис. 2.3.

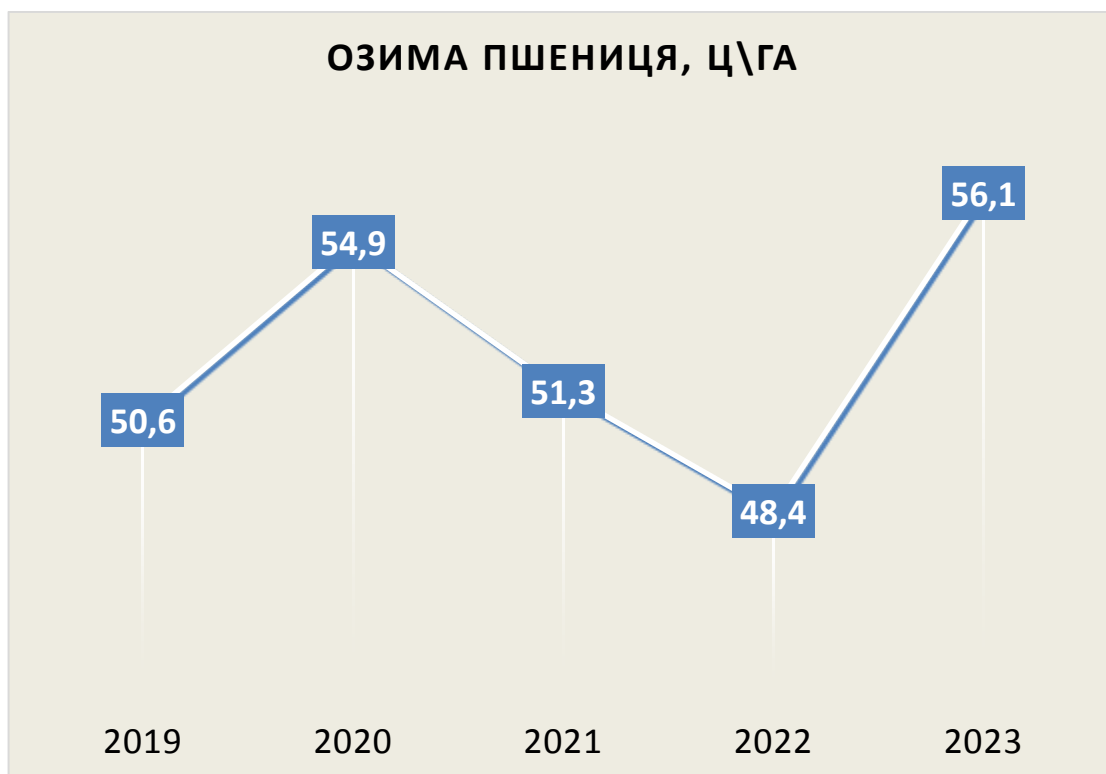

Рис. 2.3. Зміна урожайності озимої пшениці в ФГ «КОВАЛЬЧУК»

Можемо спостерігати помітне коливання урожайності даної культури в господарстві. Так найнижчий рієнь даного показника в ФГ «КОВАЛЬЧУК», за останні п'ять років відмієно в 2022 році (всього 48,4 ц\га) а найвищий, 56,1 ц\га, в минулому 2023 році.

Основними конкурентами даного фермерського господарства є «Еліта», «Агроінвест» та «Колосок». Через велику кількість сільськогосподарських підприємств, що займаються вирощуванням озимої пшениці, ярого ячменю та соняшнику, інтенсивність конкуренції є дуже високою, а прибутки фермерських господарств опосередковано залежать від дій конкурентів, зокрема, через зниження цін, підвищення якості продукції та надання послуг зі знижками. Всі відносини між фермерами оформлюються відповідними господарськими договорами, які не обов'язково є юридично обов'язковими. Тому поведінка ФГ у взаємодії із зовнішніми акторами є надзвичайно сумлінною, наприклад, всі платежі здійснюються в повному обсязі та вчасно, що сприяє підвищенню іміджу компанії.

ФГ «КОВАЛЬЧУК» має наступні запаси: - запас готової продукції; - запас матеріалів; - виробничий запас; - складський запас; - запас паливно-мастильних матеріалів; - запас мінеральних добрив. Компанія закуповує високоякісні добрива, гербіциди, інсектициди, інші засоби догляду за рослинами та посівний матеріал. Компанія зберігає всю продукцію і товари відповідно до необхідних умов і стандартів зберігання. Наприклад, при зберіганні зерна спочатку проводиться технічна підготовка до тривалого зберігання. Сюди входить підготовка зерноосховищ для зберігання нового зерна, ретельне очищення та сушіння (охолодження, хімічний захист) зерна, привезеного з полів, а також належне сортування за класами. Важливу роль відіграє також боротьба з хворобами та шкідниками. Контроль якості цього процесу покладено на головного агронома. У даному господарстві передбачена матеріальна відповідальність за шкоду, заподіяну працівниками за трудовим або членським договором через недбале або несумлінне

ставлення до виконання своїх трудових обов'язків (Кодекс законів про працю, стаття 130). У таких випадках вони зобов'язані відшкодувати шкоду в розмірі, встановленому відповідним законом.

Господарство працює сезонно, оскільки займається вирощуванням сільськогосподарських культур, але має унікальний профіль збуту продукції. Це пов'язано з тим, що компанія має зерновий елеватор, який дозволяє продавати частину продукції одразу після збору врожаю, а решту залишати на фермі до підвищення цін на зерно (якість зерна на належному рівні постійно контролюється). Варто також відзначити, що господарство виробляє високоякісне насіння, яке може вільно конкурувати на ринку. Це досягається завдяки використанню високоякісного посівного матеріалу та ретельному догляду за посівами. Головний агроном компанії відповідає за якість продукції та має компетентний підхід до покращення та розвитку якості зерна. Крім того, кожна партія зерна аналізується в точці продажу.

2.2. Результати застосування ФГ «КОВАЛЬЧУК» виробничих ресурсів

Нужна С.А. та Самарець Н.М., в своїй публікації зазначають, що «Побудова моделей оптимізації структури сільськогосподарського підприємства має основною метою визначення плану розвитку та прогнозованих даних щодо функціонування виробництва. Практичний дохід вказує на необхідність збалансованості між виробничими ресурсами і запланованими обсягами виробництва продукції між рослинництвом та тваринництвом, окремими сільськогосподарськими культурами та окремими видами тварин. При моделюванні виробництва, особливо на сучасному етапі перехідного періоду, важливою постає проблема врахування умов виробництва, залежних від впливу випадкових ринкових процесів. З цієї точки зору співвідношення галузей у сільськогосподарському підприємстві

та його спеціалізація повинні задовольняти наявний попит на продукцію, одночасно найбільш повно використовуючи всі види ресурсів господарства. Такий підхід забезпечить мінімізацію фінансового ризику підприємства або максимізацію доходу» [32].

В таблиці 2.3 аналізується наявність та ефективність використання господарством основних і оборотних засобів.

Таблиця 2.3

**Наявність та ефективність використання основних і оборотних засобів
ФГ «КОВАЛЬЧУК», тис. грн.**

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2023 у % (+\-) до 2019
Виручка від реалізації продукції	17830,5	19523,6	18293,1	19675,4	24707,9	138,6
Середньорічна вартість основних засобів	9051,0	9570,4	9920,2	11439,2	13650,8	150,8
Середньорічна вартість оборотних засобів	4691,6	5308,6	5840,4	6647,0	7808,4	166,4
Фондооснащеність, тис. грн.\га	4,379	4,630	4,799	5,400	6,199	141,6
Фондоозброєність, тис. грн. \чол.	135,1	142,8	148,1	152,5	175,0	129,5
Фондовіддача, грн.\грн.	1,97	2,04	1,84	1,72	1,81	-0,16
Фондоємність, грн.\грн.	0,51	0,49	0,54	0,58	0,55	+0,04
Коефіцієнт оборотності оборотних засобів	3,80	3,68	3,13	2,90	3,16	-0,64
Тривалість одного обороту, днів	96	99	117	126	115	+19

Виручка підприємства за досліджуваний період зросла у відносно невеликих розмірах, а саме на 38,6%. За цей же період середньорічна вартість основних засобів ФГ «КОВАЛЬЧУК» зросла одразу на 50,8%, а вартість оборотних засобів господарства зростає навіть на 66,4%. Відповідно до

зростання вартості основних засобів даного фермерського господарства, зросли рівні таких показників, що від рівня даного показника залежать. А саме: зросли рівні показників фондооснащеності та фондозброєності. Зате рівень коефіцієнтів фондівіддачі та оборотності оборотних засобів знизились, оскільки приріст виручки в господарстві, за період 2019-2023 років, відбувався повільніше ніж приріст вартості його основних і оборотних засобів. Тривалість одного обороту оборотних засобів підприємства залежить від коефіцієнта їх оборотності. Тому тривалість обороту зросла на 19 днів. Це є негативним явищем.

З івльної енциклопедії Вікіпедія, зі статті про сільське господарство, можна дізнатись, що «Роль сільського господарства в економіці країни або регіону показує її структуру і рівень розвитку. Як показник ролі сільського господарства в економіці застосовують частку зайнятого в сільському господарстві економічно активного населення, а також питому вагу сільського господарства в структурі ВВП. Ці показники достатньо високі в більшості країн що розвиваються, де в сільському господарстві зайнято більше половини економічно активного населення. Сільське господарство в таких країнах йде по екстенсивному шляху розвитку, тобто збільшення продукції досягається розширенням посівних площ, збільшенням поголів'я великої рогатої худоби, збільшення числа зайнятого населення у сільському господарстві. У таких країнах, економіки яких належать до типу аграрних, низькі показники механізації, хімізації, меліорації тощо» [33].

Також в одній з публікацій зазначено, що «На відміну від промисловості частина одержаної продукції використовується в подальшому виробничому процесі як засіб виробництва. Це насіння, корми, молодняк тварин та інша продукція, частка якої становить понад 20% валової продукції сільського господарства. Тому збільшення обсягів сільськогосподарської продукції залежить не лише від ефективності промислових засобів виробництва, а й від продуктивності засобів, відтворених у галузі. Оскільки

сільськогосподарська продукція не може бути повністю товарною, господарствам необхідно мати спеціалізовані приміщення і сховища для зберігання виробничих запасів» [34].

На рисунку 2.4 порівнюються темпи приросту виручки і вартості основних засобів господарства.

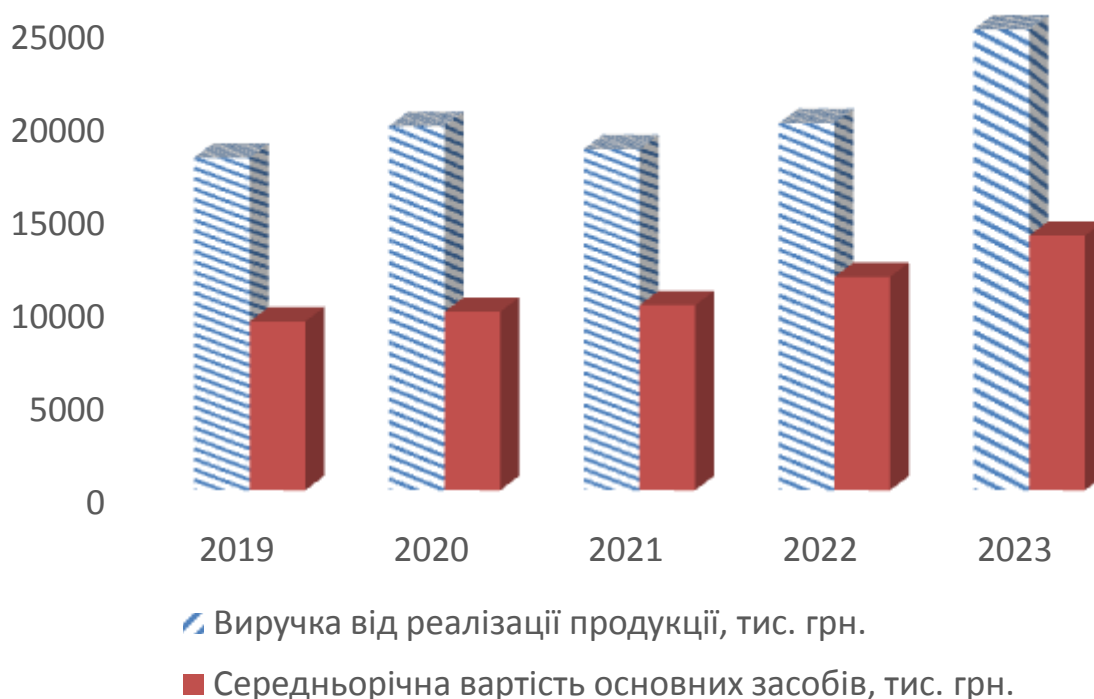

Рис. 2.4. Приріст суми виручки і вартості основних засобів господарства

Ресурси – це джерела, потенційні запаси чи сукупність можливостей. До матеріально-технічних ресурсів (МТР) належать: основні та оборотні фонди, земельні й фінансові ресурси. У контексті агропромислового комплексу (АПК) вони включають засоби праці, предмети праці та фінанси, наявні у підприємстві.

МТР класифікуються за кількома критеріями, зокрема: - За способом відтворення: - Відтворювані ресурси, запаси яких можна поповнювати; - Невідтворювані ресурси з обмеженим обсягом, такі як нафта, газ і корисні копалини. - За відношенням до виробництва: - Функціонуючі ресурси, які

використовуються в сільськогосподарському циклі; - Потенційні ресурси, що є доступними, але наразі не залучені до виробничого обороту.

Особливості використання МТР у сільському господарстві: 1. Залежність від природних і кліматичних умов; 2. Сезонність у застосуванні; 3. Різноманітність ресурсів (штучні матеріали, промислова техніка, живі організми); 4. Ефективність застосування залежить від узгодженої роботи всіх ланок АПК; 5. МТР охоплюють всі предмети праці, задіяні як в основному, так і у допоміжному виробництві. Ключовим критерієм класифікації МТР є їх походження. Наприклад, металургія відповідає за створення чорних і кольорових металів, хімічне виробництво – за неметали, а деревообробна промисловість забезпечує вироби з деревини [35].

В таблиці 2.4 аналізується наявність та ефективність використання господарством основних і оборотних засобів.

Таблиця 2.4

Використання господарством робочої сили

Показник	2019	2020	2021	2022	2023	2023 у % до 2019
Чисельність робітників, осіб	67	67	67	65	58	86,5
Всього відпрацьовано тис. людино-годин	126,5	126,8	126,6	120,6	110,0	87,0
У тому числі всередньому одним працівником, людино-годин	1889,5	1892,3	1890,0	1855,0	1897,0	105,1
Відношення числа робітників до площі господарства, осіб\100 га угідь	3,24	3,24	3,24	3,06	2,63	81,3
Продуктивність праці:						
- за рік, тис.грн.	266,1	291,4	273,0	302,7	426,0	160,1
- погодинна, грн.	140,8	154,0	144,5	163,2	224,6	159,5

Чисельність працівників господарства скорочується останні два роки. Загальне скорочення складає 5 осіб. Ясно, що це вплинуло на загальну кількість відпрацьованих персоналом даного фермерського господарства людино-годин за рік, - вона скоротилась пропорційно до скорочення чисельності робітників ФГ «КОВАЛЬЧУК». Подібним же чином в господарстві знизилось і значення такого показника як відношення числа робітників до площі господарства, осіб\100 га угідь (тобто трудозабезпеченість). Але тут ще вплинуло і зростання в господарстві його земельних площ.

Продуктивність праці в господарстві, за період 2019-2024, років зростає як у розрахунку на одного робітника господарства, так і в розрахунку на одну відпрацьовану людино-годину.

Матеріально-технічні ресурси (МТР) класифікуються залежно від їх функціонального призначення у виробничому процесі, зокрема для виготовлення напівфабрикатів, комплектуючих елементів або кінцевої продукції. З урахуванням їхньої ролі у виробничо-технологічному циклі ресурси можна систематизувати в такі категорії: - Сировина, необхідна для формування матеріальних та енергетичних ресурсів. - Матеріали, що використовуються в основному чи допоміжному виробництві. - Напівфабрикати, призначені для подальшої обробки. - Комплектуючі вироби, які є складовими частинами готової продукції. - Готова продукція, призначена для задоволення потреб кінцевих споживачів. Сировина, яка є базисом для виробництва напівфабрикатів або готових виробів, зазвичай поділяється на мінерального походження та штучного виготовлення. Матеріально-технічна база виробництва охоплює сукупність матеріально-речових складових продуктивних сил. Вона включає виробничі засоби, завдяки яким створюються матеріальні блага та забезпечується надання суспільних послуг.

Основу цієї бази становлять основні виробничі фонди у фізичному та вартісному вираженні. Цей капітал функціонує через конкретну матеріально-речову форму, яка визначає його роль у базі виробництва. Всі елементи бази поділяються на три групи відповідно до ролі у виробничому процесі: 1. Засоби праці, які безпосередньо сприяють створенню продукції; 2. Обладнання та механізми, що підвищують продуктивність праці; 3. Ресурси, які підтримують сприятливі умови для нормального функціонування виробничого процесу.

Кожен компонент основного капіталу має техніко-економічну характеристику, знання якої є важливим для планування потреб у ресурсах та аналізу ефективності їхнього використання [36].

Машинно-тракторний парк (МТП) сільськогосподарського підприємства включає в себе не лише трактори, сільськогосподарські машини та самохідні комбайни, але й автомобілі, стаціонарне силове та технологічне обладнання. Це обладнання використовується в рослинництві, тваринництві, для технічного обслуговування, ремонту і реалізації інших завдань, спрямованих на механізацію сільськогосподарського виробництва, а також допоміжних і обслуговувальних галузей. У більш вузькому значенні термін МТП позначає кількісний склад тракторів, комбайнів, причіпних і навісних машин, а також знарядь різних марок і модифікацій. Вони призначені для автоматизації трудомістких процесів у вирощуванні сільськогосподарських культур, виробництві продукції, виконанні робіт для інших галузей та наданні необхідних послуг.

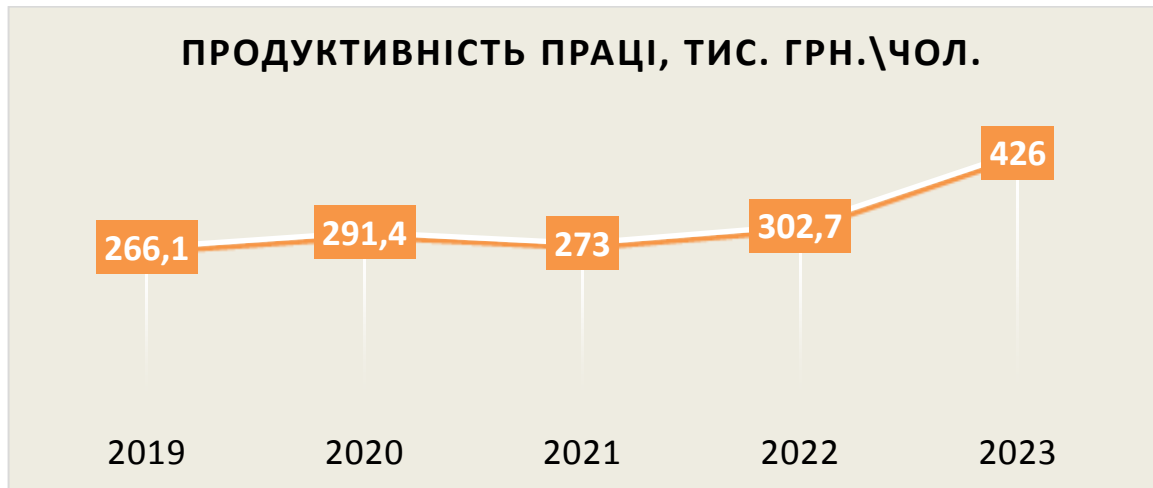

Рис. 2.5. Продуктивність праці в ФГ «КОВАЛЬЧУК», тис.грн.\чол.

Продуктивність праці можна розглядати як відношення вартості товарної або валової продукції підприємства і вартості наданих ним послуг до числа його робітників. Однією з причин зростання продуктивності праці в даному фермерському господарстві є зростання суми його виручки. Другою причиною є скорочення чисельності його робітників.

2.3. Фінансові результати господарської діяльності ФГ «КОВАЛЬЧУК»

Україна належить до провідних країн світу з експорту зернових культур, соняшникової олії, тютюну, а також фруктів і овочів. Упродовж останніх років обсяги виробленого зерна становлять близько 40-50 мільйонів тонн на рік, що дозволило Україні знову зайняти провідні позиції на світовому ринку зерна. Висока ефективність українських агрохолдингів зумовлена низькими виробничими витратами, тоді як родючі ґрунти забезпечують порівняно високі показники врожайності. Водночас середні врожаї у країні залишаються нижчими за рівень Європейського Союзу через недостатнє використання добрив, засобів захисту рослин, а також через брак сучасної техніки. Попри ці виклики, аграрний сектор демонстрував

позитивну динаміку навіть у складних економічних умовах, зокрема під час глобальної кризи 2008 року. Це сприяло стабільному постачанню населення безпечними та доступними харчовими продуктами. Крім того, український аграрний сектор володіє значним потенціалом для боротьби з проблемою глобального голоду. Сільське господарство України тісно інтегроване з іншими галузями економіки, такими як машинобудування, що відповідає за постачання техніки й обладнання, та хімічна промисловість, яка виготовляє мінеральні добрива й засоби захисту рослин. Інфраструктурні підприємства відіграють ключову роль у логістиці сільськогосподарської продукції, забезпечуючи її збирання, транспортування, зберігання та реалізацію.

Процес розвитку аграрного сектору України відбувався в умовах трансформації господарування від командно-адміністративної системи до ринкової економіки. Ця трансформація супроводжувалася процесами здобуття державного суверенітету та формування нових владних структур, реалізацією комплексних реформ, які торкалися ключових аспектів аграрних відносин. У таблиці 2.5 наведено співвідношення витрат на виробництво товарної продукції до загальних витрат підприємства, що дає змогу проаналізувати ефективність використання ресурсів у господарській діяльності.

Таблиця 2.5

Співвідношення витрат на виробництво товарної продукції до загальних витрат ФГ «КОВАЛЬЧУК», тис. грн.

Рік	Всього витрат	Витрати на виробництво товарної продукції	%
2019	5474,0	4258,4	77,8
2020	6147,5	4587,1	74,6
2021	7623,6	5018,9	65,8
2022	12580,4	7964,2	63,3
2023	15172,0	12436,5	82,0

Всього витрат, особливо це стосується сільського господарства, завжди більше за витрати на виробництво проданої продукції, тому що в сільському господарстві, окрім основної продукції, що, як правило, іде на реалізацію, виникає ще і так звана побічна продукція.

Аграрна реформа може бути визначена як сукупність організаційних, законодавчих та інституційних заходів, спрямованих на трансформацію аграрного сектору економіки з орієнтацією на ринкові механізми функціонування. У її основі лежало реформування земельних відносин, що стало ключовим підґрунтям для впровадження подальших змін. У процесі розвитку аграрного сектору України можна виділити три чітко окреслені етапи. Перший етап, який охоплює період з 1990 по 1999 рік, характеризувався впровадженням постанови "Про земельну реформу" у 1990 році. Другий етап, що тривав з 2000 до 2008 року, був присвячений реалізації положень Указу Президента "Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки" від 1999 року. Третій етап розпочався після приєднання України до Світової організації торгівлі у 2008 році, що позначило нову віху в розвитку аграрного сектору.

Продукція рослинництва є результатом вирощування сільськогосподарських культур як у відкритому ґрунті, так і в умовах оранжерей або теплиць, незалежно від подальшого призначення. Вона може використовуватися для споживання в їжу, розмноження рослин, годівлі тварин, перероблення в промисловості, виробництва відновлюваної енергії чи інших потреб.

Сільськогосподарська продукція охоплює результати діяльності з одержання як рослинної, так і тваринницької продукції (як основної, так і побічної). Вона може бути спрямована на продаж, переробку або використання всередині господарства.

Побічна продукція сільського господарства утворюється як супутній результат виробництва основних видів продукції. Наприклад, солома є

побічним продуктом у процесі вирощування зернових культур, а гній - у ході утримання сільськогосподарських тварин. Цей вид продукції служить ресурсом чи сировиною для створення інших видів продукції.

Перші ринкові перетворення в 1990-х включали приватизацію земель, відновлення фермерських господарств, роздержавлення радгоспів та інших підприємств, а також реорганізацію колгоспів у колективні сільськогосподарські підприємства. Центральним завданням цього періоду було реформування власності на землю для створення ефективних сільськогосподарських землекористувачів. Як наслідок, держава втратила монопольне право власності на сільськогосподарські землі. Наприклад, на початку 1992 року весь земельний фонд України належав державі, натомість станом на 2011 рік частка державної власності скоротилася до 48,9 %. Це призвело до суттєвого перерозподілу земель сільськогосподарського призначення: частка земель колективної власності станом на 2001 рік становила 1,8 %, а в 2011 році - лише 0,2 %, тоді як (для порівняння) частка приватного сектору складала відповідно 48,2 % і 50,8 %.

В таблиці 2.6 визначається структура товарної продукції ФГ «КОВАЛЬЧУК».

Таблиця 2.6

Склад і структура товарної продукції підприємства, тис. грн.

Види продукції	2021	2022	2023	В середньо му	Питома вага, %	Номер ра у ранжова ному ряді
Всього	18293,1	19675,4	24707,9	20892,1	100,0	-
Зерно озимої пшениці	3402,5	6414,2	5435,7	5084,2	24,3	2
Зерно ячменю ярового	2341,5	1888,8	1655,4	1961,9	9,4	4
Зерно ячменю озимого	951,2	1200,2	1507,2	1219,6	5,8	6
Зерно кукурудзи	3109,8	1003,4	1556,6	1889,9	9,0	5
Насіння соняшнику	6128,2	6020,7	8820,7	6989,8	33,5	1
Насіння ріпаку озимого	1628,1	3108,7	5732,3	3489,7	16,7	3
Інша продукція	731,5	39,4	0,0	257,0	1,3	7

Спеціалізація підприємства визначається специфікою грошових надходжень від реалізації товарної продукції, що дозволяє ідентифікувати ключові напрями та характерні особливості його господарської діяльності. У науково-економічній практиці, залежно від підходу до питання класифікації, виділяють три основні форми спеціалізації:

1. Зональна спеціалізація. Ця форма стосується впровадження спеціалізації у межах певних територіальних одиниць, таких як райони, області чи природно-економічні зони, які орієнтуються на виробництво продукції, відповідної їхнім природно-кліматичним умовам. Основою для цього типу спеціалізації є раціональний розподіл праці, що враховує кліматичні, ґрунтові й інші екологічні чинники, які сприяють розвитку конкретних галузей сільського господарства. Наприклад, у Лісостепу України зосереджено виробництво цукрового буряку, тоді як степові території переважно характеризуються зерновим виробництвом, а Крим вирізняється виноградарством і садівництвом.

2. Господарська спеціалізація. Даний підхід акцентує увагу на концентрації сільськогосподарської діяльності в межах окремих підприємств, які створюють високоорганізоване товарне господарство. Фундаментом для такого виду спеціалізації стає поділ праці між суб'єктами господарювання в рамках адміністративного району. Господарства можуть бути односпрямованими або різноспрямованими за своїм виробничим профілем, що залежить від наявності природних ресурсів та економічної обґрунтованості діяльності. Такий підхід забезпечує раціональну організацію виробничих процесів, сприяючи підвищенню їх ефективності.

3. Внутрішньогосподарська спеціалізація: Вона полягає в диференціації виробничих підрозділів у рамках одного сільськогосподарського підприємства. Ці підрозділи можуть бути орієнтовані на виробництво певних видів продукції рослинництва чи тваринництва або виконувати окремі

технологічні процеси, які забезпечують створення кінцевої продукції. Такий підхід дозволяє оптимізувати внутрішнє функціонування підприємства.

Зональна, господарська та внутрішньогосподарська форми спеціалізації є ключовими складовими організації сучасного високопродуктивного сільського господарства, яке адаптується до ринкових умов. Вони однаково важливі як для великих аграрних комплексів, так і для дрібних фермерських господарств, сприяючи підвищенню рентабельності та продуктивності у сфері агробізнесу.

Галузь у сільському господарстві являє собою окрему сферу виробничої діяльності, яка визначається специфічними знаряддями і предметами праці, технологічними процесами, рівнем кваліфікації працівників і кінцевим продуктом. За економічною значимістю галузі поділяються на три основні види: головні, додаткові та підсобні.

Головні галузі займають провідну позицію в структурі товарної продукції господарства й відображають його спеціалізацію. Частка таких галузей у загальній структурі грошових надходжень від реалізації повинна перевищувати 20%. Для них характерні високий рівень інтенсивності та концентрації виробництва, використання передових технологій, сучасної техніки й прогресивних методів організації праці.

Додаткові галузі мають порівняно нижчу питому вагу у виробничій структурі, але виконують важливу роль. Вони сприяють ефективному функціонуванню головних галузей, оптимізують використання земельних угідь, знарядь праці та трудових ресурсів. Важливою умовою для раціонального управління господарством є оптимальне поєднання головних і додаткових напрямків виробничої діяльності.

Підсобні галузі стосуються несільськогосподарського виробництва і створюються задля підтримки основної діяльності або задоволення потреб місцевого населення. До них належать переробні підприємства, цехи з виготовлення будівельних матеріалів, столярні й ремонтні майстерні, а також

різного роду ремесла. Такі напрямки позитивно впливають на ефективність використання ресурсів у сільському господарстві, одночасно сприяючи вирішенню соціально-економічних питань на селі.

На основі даних таблиці 2.6 можна розрахувати коефіцієнт спеціалізації даного фермерського господарства, формула 2.1.

$$K_c = 100 / \sum P_v (2i - 1), \quad (2.1)$$

де: P_v – питома вага товарної продукції;

i – порядковий номер продукції по зменшенню її питомої ваги.

Розрахунок коефіцієнта спеціалізації:

$$K_c = 100 / (33,5 \cdot (2 \cdot 1 - 1) + 24,3 \cdot (2 \cdot 2 - 1) + 16,7 \cdot (2 \cdot 3 - 1) + 9,4 \cdot (2 \cdot 4 - 1) + 9,0 \cdot (2 \cdot 5 - 1) + 5,8 \cdot (2 \cdot 6 - 1) + 1,3 \cdot (2 \cdot 7 - 1)) = 100 / 417,4 = 0,239578.$$

Оскільки коефіцієнт спеціалізації ФГ «КОВАЛЬЧУК» менше за 0,35, можна говорити про низький рівень його спеціалізації. Тобто дане сільськогосподарське підприємство є багатогалузевим.

Дослідимо питому вагу різних галузей в загальній структурі товарної продукції ФГ «КОВАЛЬЧУК» графічним методом, див. рис. 2.6.

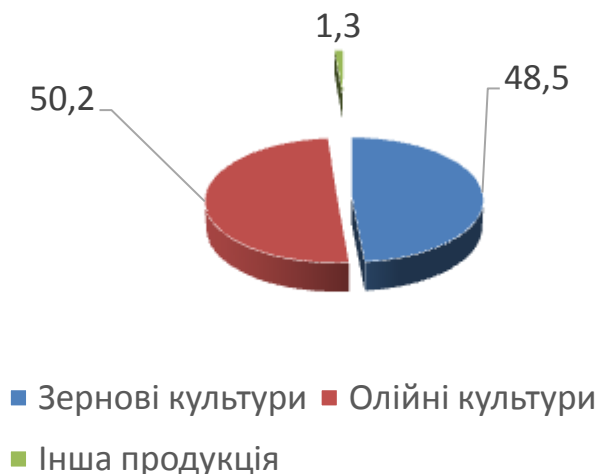

Рис. 2.6. Питома вага різних галузей в структурі товарної продукції ФГ «КОВАЛЬЧУК», %

Отже розглянувши рисунок 2.6. можемо помітити, що питома вага продукції олійних культур займає половину, і навіть трішечки більше, в

загальній структурі товарної продукції даного сільськогосподарського підприємства. Але питома вага продукції одержаної від зернового клину господарства також майже дорівнює 50%. До іншої продукції, в першу чергу відносять зерновідходи, на які також є певний попит, в першу чергу у місцевого населення через їх дешевизну. Тобто іншу продукцію, з більшою чи меншою впевненістю також можна віднести до продукції зернових культур.

Висновки до розділу 2

Під час визначення рівня виробничого потенціалу ФГ «КОВАЛЬЧУК» були зроблені наступні висновки:

1. Проведено оцінку умов діяльності фермерського господарства. При цьому встановлено, що Фермерське господарство «КОВАЛЬЧУК» розміщене в Дніпропетровському районі Дніпропетровської області та спеціалізується на вирощуванні олійних і зернових культур, зокрема пшениці та ячменю, у відкритому ґрунті. Підприємство має приватну форму власності, а його ідентифікаційний код у Єдиному реєстрі суб'єктів господарювання — 23933734. Реєстрація юридичної особи була оформлена 20 березня 2018 року. За останні п'ять років господарство демонструвало помітне розширення: площа збільшилася на 135 гектарів. Розвиток здійснювався поетапно, у 2022 та 2023 роках, завдяки переходу земельних паїв від дрібних фермерів до господарства. Сільськогосподарські угіддя й рілля зросли майже пропорційно, на 6,5% і 6,7% відповідно. Додатково, незначно зріс показник коефіцієнта розораності, підвищившись на 0,2 відсоткових пункти.

2. Оцінено результати застосування ФГ «КОВАЛЬЧУК» виробничих ресурсів. При цьому встановлено, що протягом досліджуваного періоду виручка підприємства зросла відносно незначно, а саме на 38,6%. У

той же час середньорічна вартість основних засобів фермерського господарства «КОВАЛЬЧУК» збільшилася на 50,8%, а вартість оборотних засобів зросла ще відчутніше — на 66,4%. Це призвело до підвищення рівнів таких показників, як фондооснащеність і фондозброєність. Однак коефіцієнти фондівіддачі та оборотності оборотних засобів знизилися, оскільки темпи приросту виручки в цей період (2019–2023 роки) виявилися повільнішими порівняно з приростом вартості основних і оборотних засобів. Тривалість одного обороту оборотних засобів безпосередньо залежить від їх коефіцієнта оборотності. Унаслідок цього тривалість обороту збільшилася на 19 днів, що є негативною ознакою. Окрім цього, чисельність працівників господарства скорочується протягом останніх двох років, загалом зменшившись на 5 осіб. Це прямо вплинуло на загальну кількість відпрацьованих людино-годин за рік, яка скоротилася пропорційно до зниження чисельності робітників. Аналогічно зменшився і показник трудозабезпеченості (кількість працівників на 100 га угідь). Зниження цього показника було зумовлене не лише скороченням робітників, але також і збільшенням площ земель господарства. Незважаючи на ці фактори, продуктивність праці у фермерському господарстві за період 2019–2024 років зросла. Це стосується як продуктивності в розрахунку на одного працівника, так і в розрахунку на одну відпрацьовану людино-годину.

3. Визначено фінансові результати господарської діяльності ФГ «КОВАЛЬЧУК». При цьому встановлено, що олійні культури займають понад половину в структурі товарної продукції цього сільськогосподарського підприємства. Втім, частка продукції, отриманої із зернового клину господарства, також наближається до 50%. Інші види продукції включають, насамперед, зерновідходи, які користуються певним попитом, особливо серед місцевих жителів завдяки їхній доступній ціні. Таким чином, іншу продукцію можна вважати такою, що належить до категорії зернових культур, хоча й з певною умовністю.

РОЗДІЛ 3. КРОКИ ПО ВПРОВАДЖЕННЮ СТРАТЕГІЇ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ФГ «КОВАЛЬЧУК»

3.1. Ефективні організація і управління як обов'язкова умова сталого розвитку

Перш ніж вникнути в суть і специфіку, в механізмі стратегічного планування та управління сталим розвитком вкрай необхідно розрізнити більше управлінських понять і категорій, таких як: організація і управління, менеджмент і так далі.

Динаміка суспільного життя, швидкі, масштабні та складні зміни нині створюють враження хаосу глобального, національного та регіонального масштабу, а також породжують бажання контролювати хаос, панувати в хаосі. Майже всім громадським і діловим організаціям все частіше доводиться мати справу з хаотичними, непорядкованими і непередбачуваними умовами і тенденціями, і хаос отримує багато наукових визначень «безсистемності», «загальної плутанини», «непередбачуваності». Усі складні соціальні структури не можуть існувати без порядку, якщо їх основні цілі не опинилися під загрозою.

Порядок створює спрямованість, ясність і недвозначність, він регулює внутрішні і зовнішні зв'язки організації, він робить складність видимою, або, кажучи більш загально, він дозволяє раціональні дії. Отже, управління в громадській організації фактично тотожне завданням створення та підтримання порядку. Ось чому цілі формулюються як керівні цінності, приймаються директиви, розробляються правила, будуються структури, складаються плани та стратегії, ухвалюються бюджети та створюються інформаційні підрозділи – усі види діяльності, які повинні гарантувати, що працівники організації будуть поводитися відповідно до встановленого порядку [37].

Порядок завжди пов'язаний з формалізацією, типовими завданнями і періодичністю. Практично в кожній організації діють принципи і правила кібернетики - ієрархія, раціональність, формалізація, регулятивна система, заснована на наказах і виконанні.

На рисунку 3.1. показано основні принципи сталого розвитку сільського господарства.

Збереження ґрунту

- Органічне землеробство: збагачення ґрунту органічними речовинами,
- відмова від хімікатів
- Сидерація: використання рослин як зеленого добрива
- Контурна обробка: обробка ґрунту вздовж ліній рівня, що зменшує ерозію

Ощадливе використання води

- Системи крапельного зрошення: точний полив рослин, зменшення випаровування
- Відновлення природних водойм

Збереження біорізноманіття

- Створення живих огорож: захист від вітру, домівка для корисних комах
- Створення екологічних коридорів: з'єднання різних екосистем
- Збереження природних ландшафтів

Відмова від хімічних речовин

- Біологічна боротьба зі шкідниками: використання природних ворогів шкідників

Відновлювані джерела енергії

- Сонячні панелі для електроенергії
- Біогаз для опалення та виробництва електроенергії

Соціальна відповідальність

- Справедлива оплата праці
- Підтримка місцевих громад
- Безпечні умови праці

Рис. 3.1. Принципи сталого розвитку сільського господарства [38]

Чим динамічнішим, бурхливішим і незбагненнішим стає світ, тим менш лінійним і спрощеним мисленням вдається знайти правильні відповіді на нові виклики. Для будь-якої сучасної організації немає іншого виходу, як подолати плутанину в її діяльності, складність управління та невизначене майбутнє. Безперечно, немає іншого виходу, як приборкати хаос, господарювати в хаосі, розвивати професіоналізм і майстерність управлінських дій.

Перш за все необхідно уточнити терміни організація та управління.

а) Перший термін організація можна розглядати як дію і як ефект (результат). У будь-якому словнику ми прочитали б, що організовувати дію означає встановлювати або перетворювати щось, дотримуючись правил щодо кількості, порядку, гармонії та залежності частин, які це складають або повинні це складати.

Коли річ, яка згадується в словнику, є організацією (підприємством), організувати це означає координувати різні засоби (людські, матеріальні, фінансові тощо), які є в наявності, і забезпечити ті з них, яких йому бракує, або ті, яких у нього немає в достатній кількості.

б) Що стосується терміна Управління, то ми знаходимо, що управляти означає керувати, керувати, застосовувати. З цих трьох дієслів перше, безсумнівно, відповідає значенню дієслова керувати, коли воно стосується підприємства. Управляти підприємством чи установою означає керувати, тобто керувати. керуватися, вести, показувати дорогу.

Але для того, щоб керувати підприємством чи установою, необхідно розробити певну кількість дій різного характеру, як-от: вирішити, які цілі поставити для реалізації та як (за допомогою якої стратегії) їх досягти; як спонукати тих, хто в них працює, якомога добровільніше надавати свою співпрацю (увагу, зусилля тощо) для досягнення цих цілей тощо.

Логічно, що управління підприємством чи установою, припускаючи, що воно буде здійснюватися найменш анархічним і найбільш раціональним

способом, вимагає організованих дій, тобто. Управлінська дія включає організаційний вплив. Або, кажучи іншими словами, організація - це засіб або інструмент, який використовує керівництво для гармонізації (координації) різних ресурсів, а також їх використання (особливо людських), щоб забезпечити досягнення цілей підприємства або організації. з метою максимально можливої ефективності [39].

Слід зазначити, що як управління, так і організація можуть бути спрощені або ускладнені відповідно до ступеня складності, з якою ми прагнемо управляти.

Незалежно від розміру та складності підприємства чи установи, адміністративно-територіальних одиниць основні функції та завдання, що складають управлінську діяльність, однакові як для великих, так і для малих.

Що стосується функції організації діяльності на підприємстві або в установі, то вона полягає в:

- описі роботи, яку виконує кожен працівник;
- групування різних робочих місць у секції, відділи, відділи тощо;
- визначення відповідальності та делегування повноважень;
- встановлення відносин співробітництва та залежності між окремими особами, секціями та іншими подібними організаційними одиницями з метою більш скоординованих і ефективних спільних зусиль у досягненні цілей.

Результатом організаторської діяльності на практиці є створення єдиного організму чи організації. Тому теоретичне дослідження організацій стосується соціальних організацій, підприємств, установ, шкіл, лікарень та інших громадських установ, створених із певними цілями.

Коли на підприємстві, установі, організації розглядається як результат вищезазначених організаційних дій, то він має інструментальний характер. Йдеться про сформовану організацію, яка слугуватиме як найефективніший і ефективний інструмент для досягнення заздалегідь визначених намірів [40].

Якщо говорити загалом, то управління полягає в керівництві колективом (зокрема, це може бути підприємство, установа, установа), тоді як термін організація може мати два абсолютно різні значення, хоча й пов'язані між собою: з одного боку, розуміти як діяльність, організація полягає в координації різноманітних ресурсів (матеріальних, людських, фінансових та інформаційних), які є в розпорядженні колективу чи підприємства, установи, а з іншого боку – термін організація, що розуміється як результат або ефект організаційної діяльності, означає сам колектив або підприємство, яке це соціальні організми, компоненти чи частини яких належним чином скоординовані, структуровані, об'єднані з метою сприяння чи підвищення ефективності управлінської діяльності.

Інші терміни, які часто використовуються у зв'язку з тими, що щойно обговорювалися, або є синонімами до них, це лідерство та управління. Термін менеджмент, коли йдеться про підприємство чи установу, зазвичай використовується в широкому значенні. У більш вузькому сенсі термін лідерство зазвичай використовується для керівництва персоналом [41].

Тому термін керівництво можна трактувати в широкому сенсі як синонім управління, а у вузькому - як синонім здійснення командної дії над підлеглими. Що стосується англосаксонського слова «менеджмент», яке набуває дедалі більшої популярності в усьому світі, воно зазвичай використовується у значенні, яке ми можемо кваліфікувати як полівалентне, оскільки воно відноситься як до управління, так і до лідерства і навіть організації (Топ-менеджмент, Менеджмент середньої ланки тощо). Однак у спеціальній літературі з цього питання термін менеджмент асоціюється з управлінням державою чи некомерційними організаціями, тоді як термін менеджмент використовується у зв'язку з господарськими організаціями (підприємствами).

Слід зазначити, і це переважаюча думка, що діяльність, завдання або самі функції, якими керують підприємства та установи, можна оцінювати як

відповідні різним сферам або рівням. Безсумнівно, існують функції, які, не ігноруючи реальність самого підприємства чи установи, полягають головним чином у спостереженні за зовнішнім середовищем, у якому воно розвиває свою діяльність, і відносяться до прогнозування, включаючи вплив на їх розвиток, а отже - і визначення основні координати їх діяльності. І навпаки, є функції, які характеризуються тим, що вони спрямовані всередину підприємства чи установи (не забуваючи, звичайно, що існує зовнішнє середовище і що вони не діють у вакуумі) [42].

Переваги сталого сільського господарства показано на рисунку 3.2.

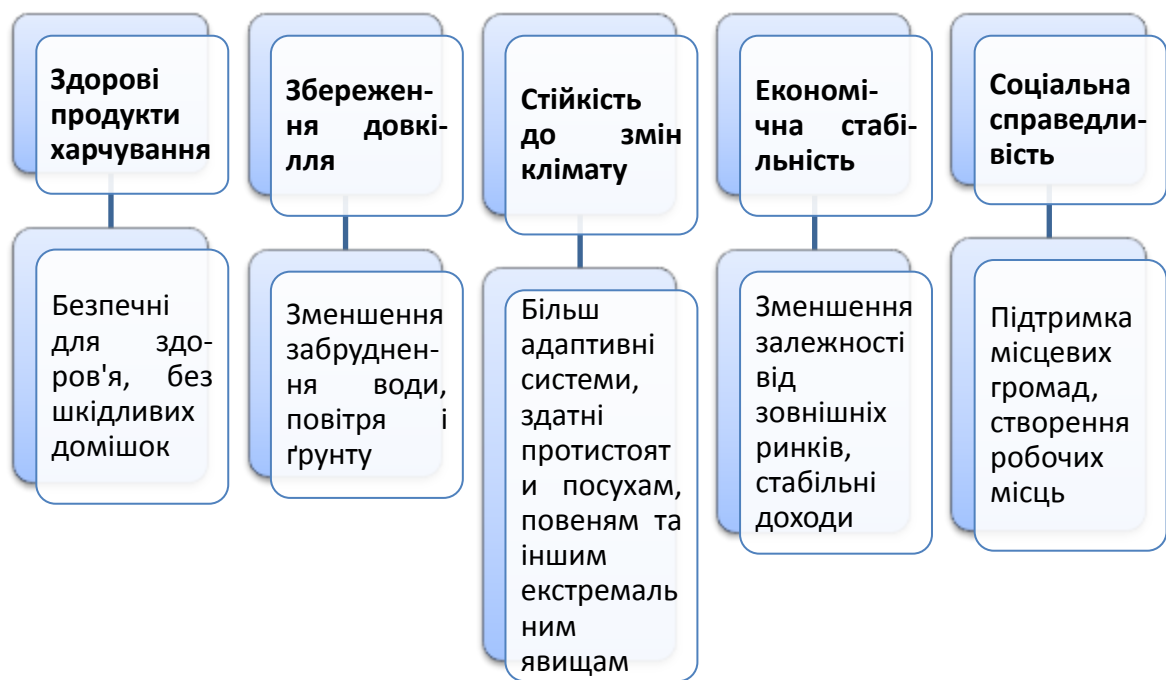

Рис. 3.2. Переваги сталого сільського господарства [43]

Перші функції виконуються на високих щаблях ієрархічної драбини підприємства чи установи. Тому не дивно, що вони зазвичай стосуються вищого керівництва або топ-менеджменту. Отже, функції управління (розуміються як вище керівництво) виконує вищий керівник (адміністратор), тоді як інші функції виконуються керівником або менеджером. «Для першого це стосується того, що він дивиться на підприємство чи установу як на живий

організм, про виживання та розвиток якого він повинен дбати, намагаючись щохвилини забезпечити його найкраще пристосування до мінливих умов навколишнього середовища. Тому він насамперед зацікавлений і навпаки, керівник або керівник розглядає підприємство або установу як механізм, функціонування якого має підтримуватися з якомога меншою кількістю проблем [44].

Різницю, яку ми намагалися висвітлити повніше, можна проілюструвати, звернувшись до аналогії з тим, що відбувається в уряді держави, керованій відповідно до процедур парламентської демократії. Можна стверджувати, що парламентські демократії мають такі спільні характеристики:

Парламент ухвалює закони, тобто він позначає загальні напрямки дій, схвалює оголошення війни або підписання мирних договорів, а також пропозиції щодо союзу з іншими державами та спільнотами та визначає основні напрями політики, які всі охоплюються загальними рамками конституція;

У свою чергу, уряд за визначенням є виконавчою гілкою влади або тією гілкою влади, яка здійснює діяльність, яка вважається необхідною для досягнення цілей законодавчої гілки влади. Тому він повинен щодня дбати про фактичні деталі цієї реалізації, застосовуючи свої повноваження з певною ефективністю в способі реалізації, не залишаючи жодних сумнівів у тому, що вона діє в умовах раніше встановлених рамок під час прийняття відповідних рішень, тобто. за певних наявних передумов чи обставин – етично-політичної орієнтації парламенту та реальної ситуації в країні та світі.

Коротко кажучи, функції, які виконує державний парламент, відповідають функціям вищого керівництва організації, тоді як роль уряду відповідає ролі менеджерів. Безсумнівно, межа між двома виокремленими таким чином видами функцій управління на підприємстві чи в установі часто

не є такою чіткою, на відміну від розмежування законодавчої та виконавчої влади в державі [45].

Таким чином, поширене твердження про те, що людина є соціальною істотою, означає, що ми, люди, характеризуємося тенденцією встановлювати та розвивати відносини співпраці та взаємної співпраці один з одним. Іншими словами, людина, чиї здібності явно обмежені, давно усвідомив, що певні цілі, недосяжні або важкодосяжні індивідом, виявляються можливими або легкодосяжними, коли кілька людей об'єднують і координують свої зусилля в цьому напрямку.

Існує думка, що там, де група осіб об'єднується і розвиває узгоджену діяльність для досягнення спільної мети, існує організація. Виявилось, що організацій існує у великій кількості, і ми витрачаємо більшу частину нашого часу на розвиток певної діяльності всередині організації.

Деякі автори роблять цікаве розрізнення між установою та організацією. На жаль, ще не було дано задовільного визначення того, які з відомих нам соціальних явищ входять у термін інституція. У цьому випадку дуже цінною виявляється теорія інституту, розроблена М. Оріу, згідно з якою соціальний інститут базується на об'єктивній ідеї, трансформованій у соціальне творіння – ідеї, яка поступово отримує схвалення в соціальному середовищі і консолідується завдяки суб'єктивній прихильності людей на невизначений термін.

Або підприємство – це інституція, яка генерує схвалення, коли воно генерує схвалення, коли воно виконує одну або декілька функцій, визначених пошуком відповідних цілей, визнаних і цінованих суспільством, підкоряючись певним «правилам гри», прийнятим (або нав'язаним) також суспільством.

Система або система цінностей, за якою працює установа, надає їй певної стійкості, і тому добровільні політичні, релігійні чи гуманітарні організації є особливо життєздатними [46].

Таким чином, у той час як установа є природним продуктом соціальних впливів і потреб, організм або організація, чия функція полягає у відповіді на вимоги та адаптації до зовнішнього середовища, є лише технічним інструментом для мобілізації людської енергії та спрямування її для досягнення конкретні цілі. Тому можна сказати, що інституція породжує і несе в собі бажання, прагнення реалізувати певні цілі, а організація мобілізує наявні в інституції засоби (зокрема, енергію людей), щоб спрямувати їх на досягнення. встановити інституційні цілі.

3.2. Ринкові інструменти політики сталого розвитку

Екологічна відповідальність та екологічне страхування. Принцип запобіжних заходів. Екологічна відповідальність є заснований на принципі обережності. Принцип спрямований на захист господарської діяльності від її несприятливих екологічних наслідків. Відповідно до цього принципу рішення, які приймаються, повинні відповідати таким умовам:

- ретельна оцінка ситуації, щоб уникнути серйозних або незворотних порушень навколишнього середовища;
- врахування фактора ризику.

Принцип запобіжних заходів застосовується в наступних більш важливих сферах, які мають відношення до стійкості навколишнього середовища та здоров'я:

- зміна клімату;
- вимирання видів;
- генетично модифіковані організми;
- загрози громадському здоров'ю через нові захворювання та методи (наприклад, СНІД, що передається шляхом переливання крові);
- стійкі або небезпечні для здоров'я забруднювачі (азбест, важкі метали, діоксини тощо);

- харчова безпека (наприклад, загроза вірусу коров'ячого сказу);
- ядерні технології.

Система утримання та повернення застави - принцип застережності може служити підставою для застосування системи утримання та відшкодування застави щодо певних продуктів – тари та упаковки використовується, наприклад, для зберігання, транспортування та оптової торгівлі небезпечними хімічними продуктами [47].

На рисунку 3.3. показано найбільш розповсюджені бар'єри на шляху до сталого розвитку економіки України.

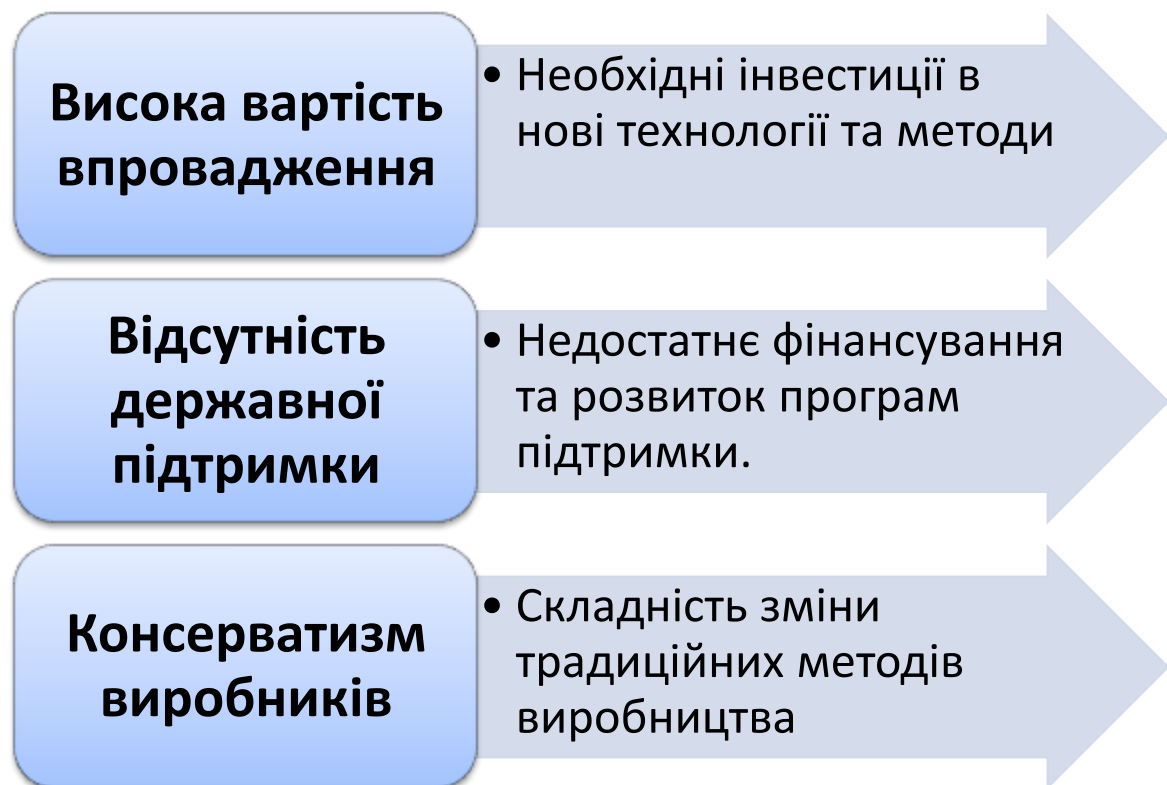

Рис. 3.3. Бар'єри для сталого розвитку [47]

Екологічна відповідальність - компенсаційна матеріальна та фінансова відповідальність за заподіяну екологічну шкоду. Він ґрунтується як на принципі запобіжності, так і на принципі цивільної відповідальності і сприймається як обов'язок суб'єкта господарювання відшкодувати потерпілому суб'єкту завдану йому екологічну шкоду. Екологічне страхування – можуть бути використані два основні способи, а саме

страхування екологічних ризиків і банківська гарантія на користь державного регулюючого органу для покриття витрат, завданих шкоди довкіллю.

Страхування екологічної відповідальності стосується таких екологічно ризикованих видів діяльності:

- водний транспорт за можливі розливи нафти та забруднення води;
- електростанцій (ТЕЦ та АЕС) щодо можливого аварійного забруднення повітря;
- автомобільний транспорт, що перевозить небезпечні хімічні речовини;
- гірничодобувна, металургійна, цементна та хімічна промисловість, що несуть ризик забруднення повітря, ґрунту та води.

Тепер стосовно безпосередньо ринкових інструментів екологічної політики. Характер торгівлі дозволами (TR) - Торгівля викидами ґрунтується на принципі компенсації, згідно з яким будь-яке збільшення викидів забруднюючих речовин повинно компенсуватися еквівалентним або більшим зменшенням їх кількості в межах території, на якій застосовується система.

Торгівля дозволами має такі переваги:

1. Усі торгові партнери виграють, а витрати для уряду дорівнюють нулю.
2. Кількість дозволів на ринку визначається заздалегідь, тому немає невизначеності щодо досягнення екологічних цілей, на відміну від податків
3. Поява нової діяльності на певній контрольованій території можлива лише за умови придбання дозволів у існуючих фірм, з якими конкурують економічне зростання та екологічні цілі.
4. Торгівля дозволами автоматично враховує інфляційні зміни, що відображається на ціні дозволів, на відміну від податків, які потребують періодичного оновлення та індексації.

Створення ринку торгівлі дозволами стикається з наступними більш важливими труднощами:

1. Щодо початкового розподілу дозволів, які можуть надаватися двома способами – або безкоштовно на основі забруднення, що залишилося, або за плату.

2. Іншою проблемою є складність таких систем, які вимагають узгодженості правил і відповідної інфраструктури для моніторингу (реєстрації) транзакцій. Коли правила надто складні, транзакційні витрати можуть стати високими.

3. Розподіл дозволів, що підлягають продажу, може викликати занепокоєння серед громадян щодо того, що забруднення буде перенесено в інші регіони або що прибутки компаній можуть зрости, доки рівні забруднення залишаються незмінними.

4. Бажаність дозволу ринку регулювати середовище може бути поставлена під сумнів, хоча існують системи торгівлі дозволами, які діють під суворим регулятивним контролем [48-49].

Соціальна екологічна відповідальність. Корпоративна, соціальна відповідальність (КСВ). КСВ обговорюється більш детально з 1990-х років із прийняттям Глобального договору про соціальну та екологічну відповідальність між ООН та бізнес-колами, який включає 10 основних принципів у 10 сферах.

Сфери:

1. Захист прав людини. Існує 2 принципи: поважати захист міжнародних прав людини (право на чисту питну воду); не допускати порушення прав людини (право на об'єднання та колективні переговори; недопущення примусової праці; недопущення дискримінації при працевлаштуванні).

2. Середовище. Принципи запобігання, замість усунення наслідків проблеми; принцип сприяння виробництву більш чистої, екологічної продукції

3. Боротьба з корупцією. За своєю природою він визначається прагненням бізнесу балансувати між власними та економічними інтересами, інтересами суспільства та можливістю захисту бл. SEO – це добровільна ініціатива. Його слід розглядати як щось більше, що робить бізнес поза законом. Коли бізнес здійснює інвестиції у власний персонал (навчання, безпека) або інвестиції, пов'язані зі зниженням екологічного ризику:

1. Зовнішня відповідальність виражається перед партнерами даного підприємства, постачальниками у встановленні вимог до використовуваної сировини та матеріалів (бути екологічно чистими). Дистриб'ютори взяти на себе зобов'язання брати участь у переробці;

2. Місцева влада. Знаходить своє вираження у державно-приватному партнерстві (утримання зелених зон);

3. Ставлення до інвесторів, акціонерів (якщо бізнес прив'язаний до справи, яка працює на користь покращення іміджу перед клієнтами) [50].

І, нарешті, розглянемо шляхи подолання бар'єрів при переході до сталого розвитку сільського господарства (рис. 3.4.).

Рис. 3.4. Шляхи подолання бар'єрів при переході до сталого розвитку сільського господарства [51]

Фактори, що впливають на SEO:

- Внутрішні: покращення умов праці; підвищення кваліфікації; участь бізнесу у вирішенні окремих проблем, пов'язаних із сім'єю (надання допомоги з проживанням, транспортом, навчанням дітей); підвищені вимоги до персоналу.

- Зовнішні: органи державної влади (місцеві органи влади, неурядові організації, ЗМІ), вони повинні оцінювати внесок організацій у SEO; окремі господарські організації; уряди (зміна законодавчої бази та просування).

SEO бізнесу за 2 напрямками: Проводяться транснаціональними організаціями – носіями технічного прогресу та підлягають супроводу малим і середнім бізнесом (близько 69 тис. транснаціональних корпорацій). Вони мають певний стандарт, який передається окремим країнам незалежно від їх технічного розвитку.

Зловживання SEO можливі, коли компанія заявляє, що її продукція має екологічний статус, але на практиці вона містить сировину, що порушує екологічні норми та стандарти; Коли компанія заявляє, що дотримується екологічних вимог, але має постачальниками компанії, які їх порушують; Коли компанія займається одноразовими явищами (пожертвуваннями), а соціальні екологічні вимоги всередині компанії топчуться; коли компанія інвестує більше в рекламу, ніж насправді в покращення умов СЕ [52].

3.3. Впровадження стратегії сталого розвитку ФГ «КОВАЛЬЧУК»

Під час аналізу діяльності господарства (див. рис. 2.6.) стало зрозуміло, що в господарстві, фактично, діють дві галузі: зерновиробництво і виробництво насіння олійних культур. І олійні і зернові культури помітно виснажують земельні ділянки, на яких вони вирощуються. Звичайно, окрім кукурудзи, яка вважається гарним попередником у сівозмінах. Дві галузі це також помітний ризик. Ринковий, виробничий і так далі. Тому я пропоную, в

якості досягнення сталого розвитку впровадити в господарстві нову галузь, овочівництво. В подальшому перелік культур може розширюватись, в залежності від можливостей господарства і ринкових вимог, але починати даному фермерському господарству я пропоную з відносно невибагливої культури, - моркви.

Серед коренеплодів морква займає перше місце за харчовою та біологічною цінністю. Морква є цінним вітамінним продуктом харчування, особливо в зимові та весняні місяці (тут і далі на основі інформації з джерела 17.). У моркви виділяють три лінії виробництва: рання яра з підзимовим посівом; ранньопольського та пізньопольського виробництва.

Ранньовесняне виробництво моркви з передозимим посівом відносно найбільш обмежене, але дуже перспективне, особливо в більш південних і теплих регіонах країни. Він досягає припинення виробництва моркви приблизно на місяць раніше, ніж типове раннє польське виробництво моркви. Досягається також більш раціональне використання ґрунтової вологи, створеної зимовими опадами.

Пізнє виробництво моркви є основним напрямком виробництва в нашій країні. Для неї характерно, що формування коренеплодів відбувається у вересні-жовтні, коли кліматичні умови наближені до біологічних потреб рослин. Тому пізня морква дає продукцію найвищої якості, як для споживання у свіжому вигляді, так і для переробки. Частина коренеплодів закладається на зберігання і реалізовується в зимові місяці.

Вибір ділянки і підготовка ґрунту. Для моркви найбільше підходять глибокі, суглинисто-піщані, структурні, багаті органікою і чисті від бур'янів ґрунти. Для промислового виробництва моркви підходять рівні або злегка похилі ділянки. Морква воліє слабокислу реакцію ґрунту. Добрими попередниками для моркви є рання картопля, рання капуста, бобові, огірки, помідори, перець і зернові культури. Після збирання попередника ділянку дискують на глибину 10-12 см. [53].

Перед основною обробкою залежно від наявності в ґрунті поживних речовин на гектар вносять 15-20 кг P_2O_5 і 10-15 кг K_2O . Основну обробку проводять відразу після внесення добрив на глибину 22-25 см для легших за механічним складом ґрунтів і 25-27 см для середньоважких. При вирощуванні моркви як другої культури (після ранньої картоплі, ячменю та ін.) після збирання попередника ґрунт дискують або неглибоко орють, удобрюють і орють на 22-25 см з боронуванням. Вирощування моркви на грядковій поверхні з високою плоскою грядкою найкраще відповідає її біологічним потребам. Профілювання ґрунту під ранню та пізню весняну сівбу моркви починають з осені комбінованим борозенком. Навесні проводять боронування, остаточне формування грядок і внесення гербіцидів.

Посів моркви. Строк сівби моркви, норма висіву і схеми вирощування визначаються напрямком виробництва. Вдодатку А кваліфікаційної роботи наводяться строки і норми висіву даної культури. На великих площах насіння висівають сівалкою точного висіву на глибину 1,5-2 см на середньоважких і важких ґрунтах і до 3 см на легких. На невеликих площах моркву можна вирощувати рівними міжряддями (шириною 30 см). Висівають моркву врозкид або в 3 ряди на відстані 10-12 см міжряддя. При розкидному посіві норма висіву становить 0,8-1 кг насіння на гектар.

Догляд за морквою протягом періоду вегетації. Основними заходами в період вегетації є перекопування, підгодівля, полив і боротьба з бур'янами. Після посіву при недостатньому зволоженні ґрунту на ділянці розміщення насіння проводять валерізацію. При такому заході забезпечується нормальна схожість насіння моркви і гарнірування врожаю. Якщо перед проростанням насіння утворюється ґрунтова кірка, її слід обробити (роторні мотики та борони вручну). За вегетаційний період проводять 3-5 міжрядних обробок. Перший – після масових сходів моркви, інші – через 15-20 днів. У період вегетації моркву двічі підживлюють аміачною селітрою по 10 кг на сотку.

Перша підгодівля проводиться при формуванні 2-3-го справжнього листка, а друга - приблизно через три тижні.

Залежно від ґрунтово-кліматичних умов протягом вегетаційного періоду моркву поливають 3-4 рази з поливною нормою 25 м³ води на гектар. Особливо важливий полив під час проростання насіння та формування коренів. При посусі, що супроводжується поливами, відбувається розтріскування кори і деформація коренеплодів. Надлишок вологи в ґрунті призводить до припинення росту, зниження врожайності та погіршення якості коренеплодів.

Заготівля та видобуток. Збирають коренеплоди з передозимих і ранніх ярих посівів приблизно через 100 днів після сівби, а з пізніх - у другій половині вересня до кінця листопада механізованим способом. З невеликих площ коренеплоди видаляють вищипуванням або вилами. Зняті коренеплоди обережно обтрушують від ґрунту, листя зрізають ножом до самого чола (не травмуючи його) і сортують. Коли морква надходить на ринок і продається в пучках, укорінення може початися приблизно через 3 місяці після посіву. Збирання моркви по можливості проводити в суху погоду або хоча б у дні, коли немає дощу [53].

Щодо конкретики, я пропоную господарству спробувати вирощувати новий гібрид моркви Болівар. Щоб знизити ризиковість, пропоную почати з обмеженої площі. А саме з 12 гектар, на яких господарство здатне організувати крапельний полив.

Болівар є високопластичним гібридом моркви середнього терміну дозрівання, який досягає технічної стиглості через 110–115 днів після проростання. Рослина характеризується добре розвиненим листовим апаратом, який міцно кріпиться до коренеплоду, забезпечуючи стійкість під час збирання. Коренеплоди мають конічну форму, насичений яскраво-помаранчевий колір, довжину 16–18 см та діаметр у верхній частині 4–5 см і в нижній - 2,5–3,9 см. Поверхня коренеплодів гладенька, без вічок, а кінчик

заокруглений. Вони стійкі до розтріскування та мають слабо виражену, компакту серцевину. Гібрид може вирощуватися як у відкритому ґрунті, так і під агроволокном, з рекомендованою щільністю посадки від 650 тисяч до 1 мільйона рослин на гектар. При дотриманні умов агротехніки коренеплоди демонструють високу транспортабельність, хрустку текстуру і універсальне призначення: вони придатні як для свіжого споживання, так і для переробки чи тривалого зберігання (до шести місяців). Оптимальні умови сівби передбачають висів насіння в попередньо зволожений ґрунт рядковим способом, заглиблюючи його на 1-2 см. Рекомендована відстань між рядами становить не менше 15 см, а між насінням у рядку – 2-3 см. Після сівби борозни необхідно повторно зволожити та засипати землею. Подальший догляд включає комплексні агротехнічні заходи: прорідження сходів, розпушування ґрунту, видалення бур'янів і здійснення помірному поливу. За умови дотримання технологічних рекомендацій врожайність гібрида Болівар F1 може досягати 130 т/га.

Таблиця 3.1

**Розрахунок планового і проєктного обсягу виручки ФГ «КОВАЛЬЧУК»
на 2025 р.**

Культура	Планова урожайність, т/га	Закупівельна ціна, грн./т	Площа посіву, га		Виручка тис. грн.	
			план	проєкт	план	проєкт
Озима пшениця	4,8	9,2	465	465	20534,4	20534,4
Ярий ячмінь	2,8	8,2	145	145	3329,2	3329,2
Озимий ячмінь	3,2	8,2	130	130	3411,2	3411,2
Кукурудза на зерно	6,4	9,4	145	145	8723,2	8723,2
Соняшник	2,8	28,0	744	732	58329,6	57388,8
Ріпак озимий	1,8	19,6	490	490	17287,2	17287,2
Морква	45,0	20,0	0	12	0,0	10800,0
Разом	-	-	2119*	2119*	111614,8	121473,9

* Відповідає розміру посівних площ господарства у 2023 році.

В таблиці 3.1 розраховані можливі обсяги виручки господарства у 2025 році при традиційній для нього структурі посівів і проєктний варіант з включенням в структуру його посівів відносно невеликої площі (12 гектар) з овочевими культурами (морква).

Скористаємося даними проведених розрахунків для подальших досліджень. Спочатку з'ясуємо, яку питому вагу у структурі виручки господарства займатимуть різні групи його продукції, рис.3.5.

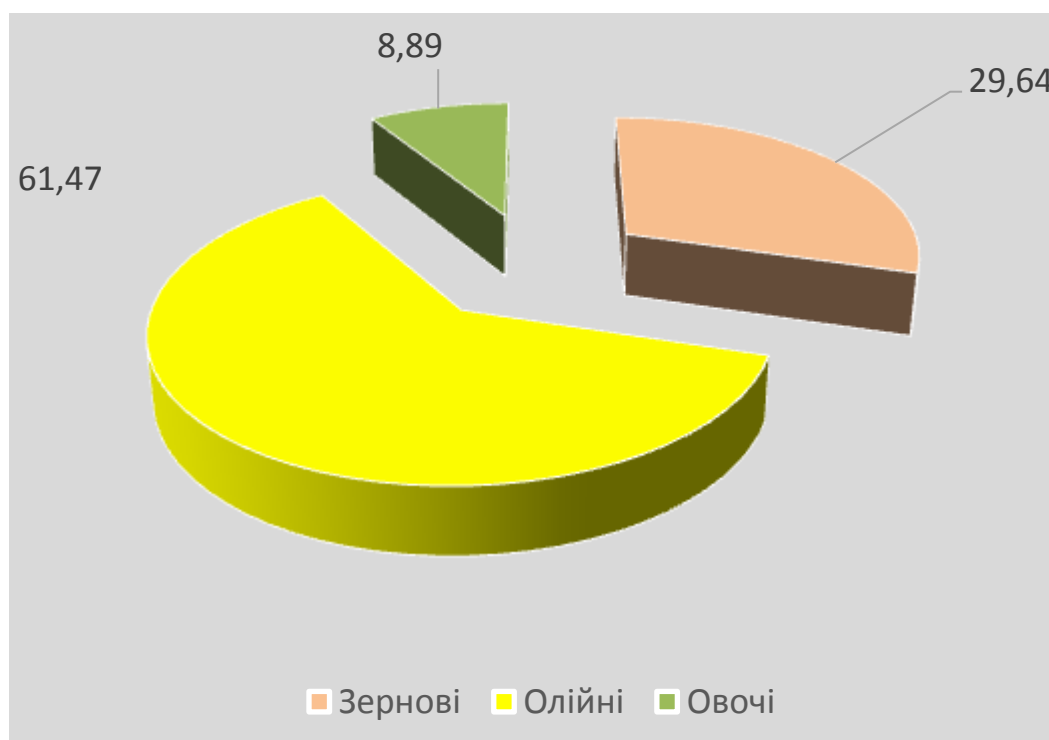

Рис. 3.5. Питома вага у структурі виручки ФГ «КОВАЛЬЧУК» різних груп його продукції (проєкт на 2025 р.)

Бачимо, що питома вага виручки від реалізації овочів у загальній виручці господарства буде відносно невеликою (8,89%). При цьому господарство виросте і продасть на 33,6 т менше насіння соняшника. Урожайність моркви в поєкт закладено високу (45 т/га), але насіннєва компанія, що розробила цей гібрид моркви (Болівар) обіцяє, що при дотриманні всіх вимог агротехніки, урожайність може складати 130 тонн з гектару. Тому, на мій погляд, 45 т/га цілком досяжна врожайність.

Площі посівів таких культур як озима пшениця, озимий і ярий ячмінь, кукурудза на зерно та ріпак озимий і в плані і в проєкті посівних площ даного фермерського господарства на 2025 р. однакові, отже і виручка від реалізації продукції отриманої від їх вирощування і в плані і в проєкті буде однакова.

В таблиці 3.2 розраховано як запропонований проєкт початку впровадження сталого розвитку в ФГ «КОВАЛЬЧУК» може вплинути на ефективність його роботи.

Таблиця 3.2

Визначення можливого впливу від реалізації запропонованого проєкту на ефективність роботи ФГ «КОВАЛЬЧУК» у 2025 р., тис. грн.

Показник	План	Проєкт	Проєкт до плану	
			%	+/-
Виручка	111614,8	121473,9	108,8	+9859,1
Всього витрат на виробництво і реалізацію продукції	62018,0	65632,0	105,8	+3614,0
Прибуток/збиток	49596,8	55841,9	112,6	+6245,1
Рівень рентабельності, %	79,9	85,1	-	5,2 в.п.
Продуктивність праці, тис. грн./чол.	1924,4	2094,3	108,8	+169,9

Отже виручка підприємства при впровадженні перших кроків по досягненню ним салого розвитку, мова іде про диверсифікацію його виробництва шляхом створення в даному підприємстві нової галузі, - овочівництва, може зрости майже на 9%. Пропорційно зросте і продуктивність праці його робітників. В абсолютному вираженні приріст виручки може складати 9860 тисяч гривень.

Слід зазначити, що створення нової галузі спричинить зростання в господарстві витрат на виробництво і реалізацію продукції. В абсолютному вираженні витрати можуть зрости більше ніж на 3600 тис.грн.

Але при цьому має зрости і розмір доходу господарства (+12,6%), що у абсолютному вираженні складатиме майже 6250 тисячі гривень.

Рівень рентабельності ФГ «КОВАЛЬЧУК» зросте у незначній мірі: + 5,2 відсоткових пункти.

Висновки до розділу 3

1. Обґрунтовано наявність ефективних організації і управління підприємством як обов'язкової умови його сталого розвитку. Встановлено, що результатом організаторської діяльності на практиці є створення єдиного організму чи організації. Тому теоретичне дослідження організацій стосується соціальних організацій, підприємств, установ, шкіл, лікарень та інших громадських установ, створених із певними цілями. Коли на підприємстві, установі, організації розглядається як результат вищезазначених організаційних дій, то він має інструментальний характер. Йдеться про сформовану організацію, яка слугуватиме як найефективніший і ефективний інструмент для досягнення заздалегідь визначених намірів.

2. Розглянуто ринкові інструменти політики сталого розвитку. Встановлено, що Екологічна відповідальність та екологічне страхування. Принцип запобіжних заходів. Екологічна відповідальність є заснований на принципі обережності. Принцип спрямований на захист господарської діяльності від її несприятливих екологічних наслідків. Відповідно до цього принципу рішення, які приймаються, повинні відповідати таким умовам: ретельна оцінка ситуації, щоб уникнути серйозних або незворотних порушень навколишнього середовища; врахування фактора ризику.

3. Розроблено пропозиції впровадження стратегії сталого розвитку ФГ «КОВАЛЬЧУК». У зв'язку з тим, що під час аналізу діяльності господарства (див. рис. 2.6.) стало зрозуміло, що в господарстві, фактично, діють дві галузі: зерновиробництво і виробництво насіння олійних культур. І олійні і зернові культури помітно виснажують земельні ділянки, на яких вони вирощуються. Дві галузі це також помітний ризик. Ринковий, виробничий і так далі. Тому запропоновано, в якості досягнення сталого розвитку впровадити в господарстві нову галузь, овочівництво. Починати даному фермерському господарству запропоновано з відносно невибагливої культури, - моркви.

ВИСНОВКИ

Під час підготовки першого розділу кваліфікаційної роботи були зроблені такі висновки:

1. Були охарактеризовані особливості раціонального використання природних ресурсів. При цьому було встановлено, що у 1990 році Міжнародний союз охорони природи, у співпраці з Програмою ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та Всесвітнім фондом природи (WWF), оприлюднили звіт під назвою 3 турботою про Землю. У цьому документі сталий розвиток було визначено як процес розвитку екосистем у межах їхньої природної спроможності, що забезпечує умови, необхідні для підтримання якості життя людини (Марушевський, 2008). Всесвітня комісія ООН з навколишнього середовища та розвитку також трактує сталий розвиток як провадження діяльності в екологічно сприятливому, чистому та комфортному середовищі, здатному забезпечити добробут і тривале існування наступних поколінь. У ширшому контексті сталий розвиток можна описати як соціальні ініціативи, спрямовані на створення здорового світу (Building a Healthy World).

2. Були досліджені інституційно-правові основи політики сталого розвитку. При цьому встановлено, що екологічна політика разом з економічною та соціальною політикою спрямована на досягнення цілей сталого розвитку. За своєю сутністю це система інституційних, правових, економічних і ринкових інструментів, а також добровільних механізмів цілеспрямованого формування екологічної поведінки, що відповідає вимогам сталого розвитку. Визначено, що інструментами політики сталого розвитку є: інституційні інструменти, які включають встановлену структуру державних та місцевих органів управління з чітко визначеними функціями; правові інструменти які охоплюють екологічне законодавство, гармонізоване з європейським та адміністративними рішеннями на місцевому рівні;

економічні інструменти, які представлені фіскальними, фінансово-кредитними, страховими та ринковими заходами.

3. Проаналізовано сталий розвиток сільського господарства, його проблеми та перспективи. При цьому встановлено, що протягом багатьох десятиліть економічні, соціальні та екологічні фактори визнаються ключовими складовими концепції сталого розвитку. Проте останнім часом до цього переліку все частіше додається управління, яке почало розглядатися як четвертий стовп сталого розвитку. Поєднання цих аспектів створює серйозний виклик для наукових досліджень і практичного впровадження ідей сталого розвитку. У процесі пошуку нових теоретичних рамок і парадигм дослідники прагнуть визначити нові складові цього міждисциплінарного напрямку. Перед тим як запропонувати компоненти системи управління для сталого розвитку сільського господарства, дослідження стикаються з іншою фундаментальною проблемою: як найбільш точно перекласти та адаптувати термін "governance" в українському контексті, де традиційно використовують поняття "менеджмент", що закріпилося здебільшого через вплив економічної та практичної науки.

4. Проведено оцінку умов діяльності фермерського господарства. При цьому встановлено, що Фермерське господарство «КОВАЛЬЧУК» розміщене в Дніпропетровському районі Дніпропетровської області та спеціалізується на вирощуванні олійних і зернових культур, зокрема пшениці та ячменю, у відкритому ґрунті. Підприємство має приватну форму власності, а його ідентифікаційний код у Єдиному реєстрі суб'єктів господарювання — 23933734. Реєстрація юридичної особи була оформлена 20 березня 2018 року. За останні п'ять років господарство демонструвало помітне розширення: площа збільшилася на 135 гектарів. Розвиток здійснювався поетапно, у 2022 та 2023 роках, завдяки переходу земельних паїв від дрібних фермерів до господарства. Сільськогосподарські угіддя й рілля зросли майже пропорційно, на 6,5% і 6,7% відповідно. Додатково,

незначно зріс показник коефіцієнта розораності, підвищившись на 0,2 відсоткових пункти.

5. Оцінено результати застосування ФГ «КОВАЛЬЧУК» виробничих ресурсів. При цьому встановлено, що протягом досліджуваного періоду виручка підприємства зростає відносно незначно, а саме на 38,6%. У той же час середньорічна вартість основних засобів фермерського господарства «КОВАЛЬЧУК» збільшилася на 50,8%, а вартість оборотних засобів зростає ще відчутніше — на 66,4%. Це призвело до підвищення рівнів таких показників, як фондооснащеність і фондозброєність. Однак коефіцієнти фондівіддачі та оборотності оборотних засобів знизилися, оскільки темпи приросту виручки в цей період (2019–2023 роки) виявилися повільнішими порівняно з приростом вартості основних і оборотних засобів. Тривалість одного обороту оборотних засобів безпосередньо залежить від їх коефіцієнта оборотності. Унаслідок цього тривалість обороту збільшилася на 19 днів, що є негативною ознакою. Окрім цього, чисельність працівників господарства скорочується протягом останніх двох років, загалом зменшившись на 5 осіб. Це прямо вплинуло на загальну кількість відпрацьованих людино-годин за рік, яка скоротилася пропорційно до зниження чисельності робітників. Аналогічно зменшився і показник трудозабезпеченості (кількість працівників на 100 га угідь). Зниження цього показника було зумовлене не лише скороченням робітників, але також і збільшенням площ земель господарства.

6. Визначено фінансові результати господарської діяльності ФГ «КОВАЛЬЧУК». При цьому встановлено, що олійні культури займають понад половину в структурі товарної продукції цього сільськогосподарського підприємства. Втім, частка продукції, отриманої із зернового клину господарства, також наближається до 50%. Інші види продукції включають, насамперед, зерновідходи, які користуються певним попитом, особливо серед місцевих жителів завдяки їхній доступній ціні. Таким чином, іншу продукцію

можна вважати такою, що належить до категорії зернових культур, хоча й з певною умовністю.

7. Обґрунтовано наявність ефективних організації і управління підприємством як обов'язкової умови його сталого розвитку. Встановлено, що результатом організаторської діяльності на практиці є створення єдиного організму чи організації. Тому теоретичне дослідження організацій стосується соціальних організацій, підприємств, установ, шкіл, лікарень та інших громадських установ, створених із певними цілями. Коли на підприємстві, установі, організації розглядається як результат вищезазначених організаційних дій, то він має інструментальний характер.

8. Розглянуто ринкові інструменти політики сталого розвитку. Встановлено, що Екологічна відповідальність та екологічне страхування. Принцип запобіжних заходів. Екологічна відповідальність є заснований на принципі обережності. Принцип спрямований на захист господарської діяльності від її несприятливих екологічних наслідків. Відповідно до цього принципу рішення, які приймаються, повинні відповідати таким умовам: ретельна оцінка ситуації, щоб уникнути серйозних або незворотних порушень навколишнього середовища; врахування фактора ризику.

9. Розроблено пропозиції впровадження стратегії сталого розвитку ФГ «КОВАЛЬЧУК». У зв'язку з тим, що під час аналізу діяльності господарства (див. рис. 2.6.) стало зрозуміло, що в господарстві, фактично, діють дві галузі: зерновиробництво і виробництво насіння олійних культур. І олійні і зернові культури помітно виснажують земельні ділянки, на яких вони вирощуються. Дві галузі це також помітний ризик. Ринковий, виробничий і так далі. Тому запропоновано, в якості досягнення сталого розвитку впровадити в господарстві нову галузь, овочівництво. Починати даному фермерському господарству запропоновано з відносно невибагливої культури, - моркви.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Подрез О. І. Формування інструментів управління сталим розвитком промислових підприємств: дис. ... д-ра філософії : спец. 051 : галузь знань 05 / Ольга Іванівна Подрез ; наук. керівник Райко Д. В. ; Нац. техн. ун-т "Харків. політехн. ін-т". Харків, 2020. 354 с. Бібліогр.: с. 227-258.
2. Сільське господарство – сталий розвиток для України. URL: <https://sd4ua.org/golovni-temi-stalogo-rozvitku/silske-gospodarstvo/>. (дата звернення 23.11.2023).
3. Лагодієнко В.В., Чайковська М.А. Сталий розвиток агропродовольчої сфери Причорноморського регіону. *Український журнал прикладної економіки*. 2018. Том 3. № 4. С. 93-102.
4. Шестаковська Т.Л., Батракова Т.І. Світовий досвід формування та реалізації державної політики інноваційного розвитку аграрного сектору. *Інвестиції: практика та досвід*. 2019. No 14. С. 65-70.
5. Jason H. The sustainable development index: Measuring the ecological efficiency of human development in the Anthropocene. *Ecological Economics*. 2020. № 167. URL: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0921800919303386>. (дата звернення 03.12.2023).
6. Скопенко Н. С., Когут О. О. Теоретичні та практичні аспекти забезпечення стійкого розвитку підприємств в сучасних умовах. *Ефективна економіка*. 2022. № 1. DOI: <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2022.1.5>
7. Тендюк А. Впровадження стандартів сталого розвитку бізнесу. *Економічний форум*. 2023. № 4. С. 102–108. DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2023-4-13>
8. Стратегія сталого розвитку: Підручник / [В.М.Боголюбов, М.О. Клименко, Мельник Л.Г., О.О. Ракоїд]. За редакцією професора В.М. Боголюбова. К.: ВЦ НУБІПУ, 2018. 446 с.

9. Грицина Л. Принципи сталого розвитку підприємств: порівняльний аналіз. *Економічний дискурс*. 2017. № 1. С. 33–41.
10. Гречко А. Дослідження еволюції наукової думки в аспектах визначення сутності поняття сталий розвиток підприємства. *Підприємництво та інновації*. 2020. Випуск 15. С. 37-41.
11. Сидоров Я.О. Правове забезпечення державної політики розвитку аграрних інноваційних відносин: теоретичні та практичні питання. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 228–235.
12. Балян А.В., Гришова І.Ю., Шабатура Т.С. Публічна політика та державна підтримка розвитку аграрного виробництва в Україні. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2021. № 2. С. 156–167.
13. Ревенко А.Д. Державна підтримка аграрного сектору в умовах міжнародної координації економічної політики 1995–2012 рр.: зарубіжний досвід. *Міжнародні відносини: теоретико-практичні аспекти*. 2020. Вип. 5. С. 87–103.
14. Сидоров Я.О. Правове забезпечення державної політики розвитку аграрних інноваційних відносин: теоретичні та практичні питання. *Право і суспільство*. 2020. № 1. С. 228–235.
15. Дерій Ж.В., Галицький О.М. Стратегія удосконалення інноваційно-інвестиційної державної політики щодо розвитку аграрного виробництва в Україні. *Український журнал прикладної економіки*. 2017. Т. 2. № 4. С. 6–16.
16. Анпилов С.М. Формування методичного інструментарію управління сталим розвитком будівельного підприємства. *Основи економіки, управління та права*. 2022. № 6. С. 72-81.
17. Командровська В. Є. Теоретико-методологічні основи концепції сталого розвитку підприємства. *Економічний вісник*. 2023. № 4. С. 157–166. DOI: <https://doi.org/10.33271/ebdut/84.157>

18. Котикова О. І. Державне регулювання інвестиційної діяльності в аграрному секторі. *Ефективна економіка*. 2017. №9. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5758>
19. Бабич М.М., Котикова О.І., Погорєлова О.В., Богославська А.В., Альбещенко О.С., Ягодзінська А.С. Сталий розвиток сільського господарства – основа продовольчої безпеки України : монографія. Миколаїв : НУК, 2022. 162 с.
20. Григор'єва Х. Співвідношення правових категорій державної підтримки сільського господарства та державної аграрної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 64–68.
21. Нижеголенко К. С. Теоретико-методичний підхід до розроблення та формування еколого-збалансованої моделі економічного розвитку аграрного сектору. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 4. С. 72–78. DOI: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-70-12>
22. Погорєлова О.В. Державне регулювання аграрного сектору економіки в контексті забезпечення завдань сталого розвитку. *Сталий розвиток економіки*. 2024. №1 (48). DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2024-48-18>
23. Стале сільське господарство: Методи та їх переваги. URL: <https://eos.com/uk/blog/stale-silске-hospodarstvo/>. (дата звернення 11.02.2024).
24. Степаненко Т. О. Теоретичні та методичні засади сталого розвитку підприємства. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія «Економіка і управління»*. 2020. Т. 31. № 6. С. 136-141. DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/70-6-23>
25. Сталий розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти. URL: https://www.researchgate.net/publication/322469854_Stalij_rozvitok_silського_gospodarstva_teoreticni_aspekti. (дата звернення 11.02.2024).
26. Види діяльності ФГ «КОВАЛЬЧУК». URL: https://youcontrol.com.ua/catalog/company_details/33416800/.

27. Небава М.І. Менеджмент організацій і адміністрування / навч. пос. Електронні посібники ВНТУ. URL: http://posibnyky.vntu.edu.ua/rat_1/index.htm]. (дата звернення 13.05.2024).
28. Оцінка розвитку фермерського господарства — використовуємо європейський досвід. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/330-otsinka-rozvitku-fermerskogo-gospodarstva--vikoristovuyemo-yevropeyskiy-dosvid>. (дата звернення 17.05.2024).
29. Страпчук С.І. Менеджмент: навчальний посібник. Львів: «Новий Світ - 2000», 2020. 356 с.
30. Оліховська М.В. Менеджмент організацій: навч. посіб. Львів: Ліга-Прес, 2018. 370 с.
31. Асаул А.Н. Організація підприємницької діяльності. URL: <http://elbib.in.ua/innovatsionnaya-korporativnaya-kultura.html>. (дата звернення 17.05.2024).
32. Нужна С.А., Самарець Н.М. Оптимізація використання виробничих ресурсів підприємствами аграрного сектору. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/1618-6565657133-1-PB.pdf>. (дата звернення 17.05.2024).
33. Сільське господарство. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сільське_господарство. (дата звернення 17.05.2024).
34. Економічні особливості розміщення сільського господарства. Реферат. URL: https://osvita.ua/vnz/reports/econom_pidpr/19544/. (дата звернення 17.05.2024).
35. Бутко М.П. Виробничий менеджмент: підручник К.: ЦУЛ, 2015. 400 с.
36. Мазур К.В., Кубай О.Г. Менеджмент аграрного підприємства: навчальний посібник. Вінниця: ТВОРИ, 2020. 284 с.

37. Огієнко А. Д. Теоретико-методичне забезпечення оцінки сталого розвитку сільськогосподарських підприємств. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 3. С. 303-307.
38. Сталий розвиток сільського господарства: теоретичні аспекти. URL:
https://www.researchgate.net/publication/322469854_Stalij_rozvitok_silskogo_gospodarstva_teoreticni_aspekti. (дата звернення 11.10.2024).
39. Хахалєв Д.О. Оцінка забезпеченості сталого розвитку підприємства. *Бізнес Інформ*. 2024. №5. С. 338–344.
40. Пріоритети забезпечення стійкості промисловості й аграрного сектору економіки України в умовах повномасштабної війни : аналіт. доп. / [О.В. Собкевич, А.В. Шевченко, В.М. Русан, Л.А. Жураковська] ; за ред. Я. А. Жаліла. – Київ : НІСД, 2023. 49 с.
41. Костецький Я.І. Новітня парадигма розвитку аграрного сектору України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.03. Тернопіль : ТНЕУ, 2019. 473 с.
42. Добрунік Т.П. Проблеми і напрямки розвитку аграрного сектору України в умовах економічної нестабільності. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск № 42. С. 18-29.
43. Кононенко Ж.А. Пріоритетні напрями розвитку аграрного сектору економіки. *Економіка та суспільство*. 2017. Випуск № 10. С. 283-286.
44. Kotykova O. The concept of food security on the basis of sustainable development of agricultural land use. *Bulletin of Agrarian Science of the Black Sea*. 2022. No 1 (26). DOI: [https://doi.org/10.31521/2313-092X/2022-26\(1\)-4](https://doi.org/10.31521/2313-092X/2022-26(1)-4).
45. Плотнікова М.Ф. Планомірний розвиток сільських територій. К.: Ліра-К, 2019. 272 с.
46. Удовіченко М.О. Економічна стійкість аграрних підприємств: фактори, види, модель побудови. URL:

<https://www.pdau.edu.ua/sites/default/files/visnyk/2012/02/185.pdf>. (дата звернення 18.09.2023).

47. Чечоткін В.В., Пристемський О.С. Інвестиційна політика та державна підтримка як запорука сталого розвитку аграрного сектору економіки України. *Modern economics*. 2020. No 20. С. 291–295.

48. Котикова О.І., Заудальська Ю.Г., Глущенко В.Ю. Впровадження заходів по охороні та підвищенню родючості ґрунтів в сільськогосподарських підприємствах. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. No9. С.538–541.

49. Бойко Л.М. Державна інвестиційна політика в аграрному секторі України: джерела та механізми реалізації. Вісник ХНАУ. Серія : *Економічні науки*. 2017. No 1. С. 3–10.

50. Станіславський В.П. Проблеми реалізації державної аграрної політики у сфері сільськогосподарського землекористування. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2022. Вип. 73(1). С. 191–197.

51. Гринчук Ю.С., Шемігон О.І., Биба В.А. Управління розвитком сільських територій – основа успішного аграрного бізнесу. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=8188>. (дата звернення 23.11.2024).

52. Кульчій І. М. Публічно-приватне партнерство як спосіб забезпечення сталого розвитку сільських територій. *Проблеми законності*. 2017. Вип. 138. С. 99-108.

53. Найголовніше для виробництва моркви. URL: <https://agri.bg/agrosaveti/zelenchukoproizvodstvo/proizvodstvo-na-morkovi-2>. (дата звернення 29.11.2024).

54. Болівар F1. URL: <https://agrovita.org.ua/27784/>. (дата звернення 29.11.2024).

ДОДАТКИ

Додаток А

Строки, норми висіву та схеми вирощування моркви

Напря́м виробництва	Термін посіву	Норма висіву по місту за акр	Схема вирощування в см
Ранній передзимовий	1 - 15.XII	600	70+30+30+30; 55+35+35+35
Рання весна	20.II - 10.III	450	55+35+35+35
Пізно	1 - 15. VI	600	60+25+25+25+25

Додаток Б**Зовнішній вигляд моркви гібриду Болівар**